

Univerzita Karlova v Praze  
Právnická fakulta  
katedra občanského práva

## Ochrana práv dítěte v oblasti práv majetkových a výživného

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Adéla Hořejší

Na Švihance 1550/4

120 00 Praha 2

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Tato diplomová práce vychází z právní úpravy účinné k 20. listopadu 2006.

V Praze, dne 20. listopadu 2006

*Barbora Štěpánková*

OBSAH		Strana
1	Úvod	4
2	Obecná část	4
2.1	Práva dítěte a potřebě zvláštní ochrany	4
2.1.1	Obecná charakteristika	4
2.1.2	Role státu	7
2.1.3	Zájem a blaho dítěte	7
2.1.4	Vztah principů zájmu a blaha dítěte k ostatním ústavním principům	8
2.2	Právo na život a jeho realizace	9
2.2.1	Pojem práva na život	9
2.2.2	Realizace práva na život	9
2.3	Ingerence státu	10
2.3.1	Přímá ingerence	11
2.3.2	Nepřímá ingerence	16
3	Zvláštní část	16
3.1	Majetková práva	16
3.1.1	Povaha majetkových práv dítěte	17
3.1.2	Otázka způsobilosti k právním úkonům a její řešení	20
3.1.3	Způsob ochrany majetkových práv	21
3.1.4	Ohrožení jmění dítěte	24
3.2	Výživné	25
3.2.1	Obecně	25
3.2.2	Druhy výživného	26
3.2.3	Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem	27
3.2.4	Rozsah výživného	28
3.2.5	Způsob plnění vyživovací povinnosti	33
3.2.6	Trvání vyživovací povinnosti	33
3.2.7	Neplacení výživného	35
3.3	Procesní ochrana práv dítěte	35
3.3.1	Společné rysy procesní ochrany	36
3.3.2	Místní příslušnost	37
3.3.3	Předběžná opatření	37
3.3.4	Osvobození od soudních poplatků	38
4	Závěr	38
5	Seznam použitých zdrojů	40

## 1 Úvod

V období počínajícím od konce druhé světové války prošlo postavení státu a jeho chápání výraznými změnami. Tyto změny byly vyjádřeny, mimo jiné, i ve dvou vlnách akceptace univerzálních lidských práv; jednak ve formě mezinárodního uznání občanských a politických práv Mezinárodním paktem o občanských a politických právech<sup>1</sup>, kterou o desetiletí později následovalo uznání sociálních, hospodářských a kulturních práv v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech<sup>2</sup>; není bez zajímavosti zmínit, že bývalý komunistický režim v Československu se k těmto paktům připojil až v roce 1976. Západní civilizace se tak nebyvalou měrou přihlásila nejenom ke garanci práv představujících nejzákladnější lidská práva, jako je právo na život, svobodu a podílení se na formování státu, ale rovněž nadstavbu skýtající jednotlivci práva dosud v historii státu jednotlivci negarantovaná. Zavázáním se k ochraně tzv. druhé generace lidských práv došlo v konečném důsledku rovněž v rámci skupiny sociálních práv i k uznání práv dítěte jako samostatného celku v rámci jednotlivých právních řádů států západní civilizace.

Zahrnutí práv dítěte do sféry, kterou stát garantuje i chrání, resp. garantovat a chránit má, znamená i zvýšené nároky na stát: stát nejenom, že poskytuje ochranu porušeným a ohroženým právům dítěte ochranu prostřednictvím nezávislých soudů, ale poskytuje rovněž ochranu v oblastech, ve kterých nelze soudní ochranu očekávat. Tyto oblasti jsou značně široké a sahají od nepřímé podpory práv dětí v rámci podpory rodiny ve sféře daňové, sociální podpory, až po přímou ochranu práv dítěte spočívající v ochraně dětí ohrožených, například v rámci ústavní péče, kterou stát v dnešní době rovněž zajišťuje.

Uznáním potřeby zvláštní ochrany dítěte a zakotvením jeho práv do právního řádu došlo a dochází, s ohledem na obecný postulát, dle kterého každému právu odpovídá i určitá povinnost, k „omezením“<sup>3</sup> práv třetích osob, zejména rodičů dítěte. V tomto případě jsou však práva třetích osob omezena hned dvakrát: jednak zakotvením samotných práv dítěte, a jednak zakotvením rozšířené působnosti státu, které je nutné pro úspěšné vymáhání dodržování dětských práv třetími osobami.

Práva dítěte jsou fenoménem, který se prolíná celým právním řádem, a i přesto, že se jedná o samostatný právní obor existující v rámci práva občanského, jsou mu vlastní instituty, které jsou chráněny napříč právními odvětvími počínaje od zvláštních podstat trestných činů podle českého trestního zákona a konče u pracovněprávní ochrany dětí a těhotných žen.

Cílem této diplomové práce není podat komplexní pohled na celou právní úpravu ochrany práv dětí podle českého práva, ale pouze zamyslet se nad určitým výsekem těchto práv, jejichž předmětem je ochrana práv majetkových a institutu výživného.

## 2 Obecná část

### 2.1 Práva dítěte a potřebě zvláštní ochrany

#### 2.1.1 Obecná charakteristika

<sup>1</sup> Publikováno pod č. 120/1976 Sb.

<sup>2</sup> Publikováno pod č. 120/1976 Sb.

<sup>3</sup> Chápání „omezení“ jako omezení v právním smyslu zde není namístě: nelze považovat za omezení třetích osob právy dítěte, které byly na ústavní a mezinárodní úrovni uznány jako již existující práva. Omezením je tedy v této souvislosti myšleno omezení ve faktickém, nikoliv právním slova smyslu.

Jestliže hovoříme o právech dítěte, mluvíme o určitém uceleném souboru práv a jim odpovídajících povinností, které se tím či oním způsobem dotýkají dítěte a jeho zájmů v nejširším slova smyslu. Vymezení těchto práv na základě určitých kritérií a jejich nalézání v právním řádu je však velmi obtížné s ohledem na skutečnost, že dítě je subjektem práva stejně jako kterákoliv jiná fyzická osoba, a proto ochrana jeho práv je stejným způsobem průřezová jako práva člověka – fyzické osoby v nejširším chápání. Práva dítěte jsou tak chráněna napříč právními odvětvími českého právního řádu v řadě právních institutů, a to i přes to, že klíčová řada těchto práv je chráněna, v rovině soukromého práva, prostřednictvím jedné právní normy – zákona o rodině<sup>4</sup>.

Práva dítěte jsou zdůrazněním již existujících základních lidských práv obsažených v českých ústavních normách a příslušných mezinárodních dokumentech. Toto zdůraznění pojmenování zvláštní kodifikace není nadbytečným opakováním téhož, neboť dítě, do jisté míry závislý (v počátku svého života zcela) a bezbranný lidský jedinec, potřebuje specifickou ochranu, kterou mu společnost vzájemnou korelací svých příslušníků poskytuje, a to různými formami a způsoby. Zároveň slouží k zachování prioritního postavení rodičů dítěte mezi dalšími subjekty<sup>5</sup> při plnění svých funkcí. Na práva dítěte nelze pohlížet jako na izolovaný soubor práv, týkajících se určité specifické skupiny, neboť ochrana dítěte splývá se základními podmínkami lidské existence. Lze obecně shrnout, že dítě požívá ochrany ve třech rovinách (i) v obecné rovině základních lidských práv, (ii) rovině zvláštní ochrany a (iii) a rovněž specifické ochrany již ohroženého dítěte. Vzhledem k tomu, že obecná rovina ochrany lidských práv je všeobecná a není definujícím znakem práv dítěte v širokém slova smyslu, nebude nadále předmětem zkoumání této práce.

Práva dítěte obsažená v Úmluvě a upřesněná dále příslušnými zákony (např. Zákon o rodině, zákon o sociálně-právní ochraně dítěte<sup>6</sup> a další) nemají rovnocenný obsah, svým významem se od sebe liší, stejně jako lze kategorizovat základní lidská práva (občanská, politická, kulturní atd.).

Primárním právem, bez něhož by existence dalších práv pozbývala smyslu, je právo na život, právo na přežití. Ostatní práva jsou „pouze“ právy zkvalitňujícími život dítěte, přičemž realizace hospodářských, kulturních a sociálních práv je závislá na možnostech státu, je v tomto ohledu nutně limitována jeho ekonomickou vyspělostí<sup>7</sup>. Při úvahách o výše uvedených právech a jejich realizaci je však rovněž zapotřebí vzít v úvahu konkrétní možnosti konkrétních rodičů.

Smyslem práv dítěte je zabezpečit jeho blaho (viz dále). Lze je rozčlenit do různých kategorií:

- (i) práva ochranná, jejichž vymezení bývá v českém právním řádu zpravidla negativní. Jde například o ochranu před nedostatečnou péčí, viz přímé zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti; těmto se blíže věnuje kapitola 2.3.1 této diplomové práce;

<sup>4</sup> Zákon. č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Zákon o rodině“ nebo „ZoR“)

<sup>5</sup> Čl. 18 odst. 1 Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“): „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.“

<sup>6</sup> Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSPOD“)

<sup>7</sup> Tuto skutečnost bere v potaz i Úmluva, konkrétně ve svém článku 4: „...Pokud jde o hospodářská, sociální a kulturní práva, státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uskutečňují taková opatření v maximálním rozsahu svých prostředků a v případě potřeby i v rámci mezinárodní spolupráce.“

- (ii) práva na určité zabezpečení práv dítěte, kam patří zejména práva dítěte na výživné a na sociální zabezpečení, popř. další práva., a
- (iii) práva na seburčení dítěte, mezi které se počítá například právo na vzdělání, soukromí, práva vůči rodičům (rozhodovací autonomie dítěte, která je limitována věkem, a v plné výši ji dítě nabývá až zletilostí, dále správa jmění dítěte) a jiné. V této souvislosti se nabízí otázka, jak určit míru, poměr rozhodování rodičů a dětí. To lze vymezit pouze obecně, a to negativně – rodiče rozhodují v otázkách, které dítě není schopné a/nebo způsobilé samo rozhodnout.

Výše uvedené dělení práv dítěte není samozřejmě jediným možným. Stejně tak je možné dělit práva dítěte podle dalších kritérií, jako například podle potřeb dítěte. Dle tohoto kritéria pak lze dělit práva dítěte na:

- (i) právo na přežití dle článku 6 Úmluvy a souvisejících článků (zejména pak článků 24, 25 a 26 Úmluvy); právem na přežití se rozumí právo na život a na jeho zachování. Do této kategorie pak spadá zejména vyživovací povinnost;
- (ii) právo na rozvoj - do této kategorie spadá právo na přiměřenou životní úroveň, vzdělání, odpočinek, zdravotní stav;
- (iii) právo na ochranu – do této kategorie práv lze zařadit například právo na ochranu před diskriminací, zneužíváním apod.; a
- (iv) práva participační - tzn. práva účasti dítěte, tedy práva na vyjádření dítěte ve věcech, které se dítěte v nejšířším smyslu týkají<sup>8</sup>. Např. ve věcech výchovy nebo správy majetku.

Závislost dítěte na třetích osobách je na počátku života dítěte absolutní a teprve postupem času se relativizuje a rodiče, jako primární subjekt, který poskytuje dítěti ochranu, by měli toto postupné snižování závislosti ponejvíce usnadnit, a to zejména respektováním osoby dítěte a jeho potřeb. Měli by mít stále na paměti jeden ze základních principů, na kterém je společnost v západním kulturním prostoru postavena – principu rovnosti<sup>9</sup>. Tento princip je nutně v rámci rodiny modifikován, neboť rodiče vystupují vůči dítěti z určité pozice moci, což je nepřekonatelný fakt, který právo může pouze respektovat a reflektovat. O to více je nutné, aby rodiče korigovali sami sebe a jednali tak, aby naplnili podle svého nejlepšího vědomí a svědomí zájem dítěte, a naplňovali tak smysl zákona.

Pokud jde o práva dítěte, tak zde platí více než v jiných právních oblastech, že se jedná pouze o minimum žádaného. Protože i v případě, že je dítě řádně vyživováno, vzděláváno, jeho majetek řádně spravován, není to samo o sobě zárukou, že bude naplněna zásada blaha dítěte. Neoddělitelným specifikem rodinněprávních vztahů jsou citové a emocionální vazby, které právo nemůže, a ani by to nebylo žádoucí,

<sup>8</sup> Zajištění těchto práv nachází svou realizaci pomocí čl. 12 Úmluvy a dále pak § 31 odst. 3 Zákona o rodině. Není bez zajímavosti, že posledně jmenované ustanovení bylo doplněno do Zákona o rodině až novelizací z roku 1998 jako reakce na článek 12 Úmluvy.

<sup>9</sup> Čl. 1 zákona č. 2/1993 Sb., listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Listina“): „Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“

postihovat a upravovat. Emocionálními vazbami je rovněž determinována i možnost a rozsah regulace těchto vztahů<sup>10</sup>.

### 2.1.2 Role státu

Stát je povinen respektovat a zajišťovat práva dítěte tak, jak se zavázal v článku 2 Úmluvy, a současně je povinen chránit děti a rodinu podle článku 32 odst. 1 Listiny. Ochranou ve smyslu tohoto článku se rozumí nejen právní ochrana *stricto sensu* (ochrana občanskoprávní, trestněprávní atd.), tedy ochrana proti porušení či ohrožení subjektivního práva, ale rozumějí se jí i různá zákonná sociální zvýhodnění právem poskytnutá subjektům uvedeným v dotčeném ustanovení. Ve stejném smyslu se vyjadřuje i nálezn Nejvyššího správního soudu z 13. května 1924<sup>11</sup>, dle kterého je ustanovení § 126 ústavní listiny z roku 1920<sup>12</sup> je nutné vykládat tak, že se těmto institucím poskytuje ústavní garance do té míry, že váže zákonodárství, aby šetřilo v obsahu svých norem této základní ústavněprávní ochrany. Ochrana státu je tedy vnímaná velmi široce, ovšem je nutné stanovit hranice přítomnosti státu v soukromoprávní sféře. Tyto hranice jsou dány jedním ze základních principů demokratické společnosti – právem na sebeurčení, resp. právem na rozhodování o sobě samém, a to i přes jisté nutné restriktce. Tím se celkově omezuje možnost státu zasahovat do rozhodnutí jednotlivce, pokud ovšem stát neprokáže mimořádný zájem na takovém zásahu. Jednotlivci tak vzniká prostor pro vlastní rozhodování, a to v rámci mezi daných hodnotami té které společnosti.

Stát zde jednak vytváří podmínky, zejména pak svou činností zákonodárnou a výkonou, pro realizaci výše uvedeného článku 32 Listiny, a za druhé působí jako subsidiární subjekt ochrany v případě, že všechny ostatní mechanismy ochrany selžou. Vodítkem pro postup státu, rodičů, a fakticky jakéhokoliv z dalších subjektů, které jsou povinny chránit dítě a jeho zájmy, jsou pojmy zájem a blaho dítěte, přičemž pro zachování právní jistoty veškerých účastníků rodinněprávních vztahů, je zapotřebí tyto pojmy blíže specifikovat.

### 2.1.3 Zájem a blaho dítěte

Zájem dítěte a blaho dítěte jsou neurčitě a obecně právní pojmy, které se ovšem promítají do všech druhů rodinněprávních vztahů, dokonce v nich lze spatřovat jeden z hlavních smyslů existence rodinného práva<sup>13</sup>. Je proto nezbytné pokusit se o jejich přesnější vymezení.

#### (i) Zájem dítěte

Rodiče, vykonávající své práva a povinnost vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti, a stejně tak stát při výkonu svých povinností v oblasti ochrany dítěte, tak musí činit v zájmu dítěte. Co je však oním zájmem? Kdo je arbitrem určení tohoto obsahu? Kdo je oprávněn posuzovat, zda to, co si dítě přeje, je skutečně v jeho zájmu? Je tedy zájmem dítěte to, co za něj považují rodiče,

<sup>10</sup> „Fakt, že právní normy zde působí až zprostředkovaně, jestliže právně zakotvují vztahy již fakticky vzniklé, má za následek omezení možnosti právní regulace, která k těmto faktickým vztahům musí přihlížet.“ In: Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *České rodinné právo*. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk. 2. vydání. Brno, 2001.

<sup>11</sup> Nález Nejvyššího správního soudu č.j. 104/38Boh.adm.3731 ze dne 13. května 1924

<sup>12</sup> § 126 ústavního zákona č. 121/1920 Sb.: „Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů.“

<sup>13</sup> Dokladem budiž ustanovení § 5 ZSPOD: „Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dítěte je zájem a blaho dítěte.“ Stejně tak je premisa blaha dítěte stanovena článkem 3 Úmluvy: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“

resp. stát? Na tyto otázky ovšem nelze nalézt uspokojivou odpověď, neboť každý jedinec, a to i v témže kulturním prostoru, jim přisuzuje odlišný obsah. Je proto definici zúžit na rozsah, který je právem uchopitelný. Proto tedy právní definice zájmu dítěte bude jen minimem ke skutečnému zájmu dítěte v celé své celistvosti. Bude sem patřit pouze to, co lze právní cestou vymoci. Pojem zájmu dítěte tedy patří do aplikační oblasti práva. Při realizaci určitého práva v konkrétní záležitosti týkající se dítěte soud zjišťuje zájem dítěte. Nemusí jít vždy o záležitosti týkající se výhradně dítěte<sup>14</sup>.

Jednání v zájmu dítěte lze definovat jednak negativně, a to jako jednání, které dítě nepoškozuje, nepůsobí mu žádnou újmu, a jednak pozitivně jako jednání, které směřuje k všeobecnému fyzickému, psychickému rozvoji dítěte a k zachování, popřípadě rozmnožení jeho majetku.

(ii) Blaho dítěte

Oproti tomu blaho dítěte je pojmem obecnějším. Svou povahou se jedná o ústavní princip, ač výslovně v ústavní rovině vyjádřen není. Jedná se totiž o tu nejvyšší hodnotu ve vztahu k dítěti, kterou je nutno respektovat. Je možné říci, že ochrana subjektivních práv dítěte stanovených objektivním právem, je ochranou blaha dítěte. Tento princip zaručuje dítěti naplňování jeho subjektivních práv, zároveň legitimizuje vstupy státu do rodiny a slouží jako měřítko rozhodovací činnosti soudu.

#### 2.1.4 Vztah principů zájmu a blaha dítěte k ostatním ústavním principům

Jak již bylo zmíněno výše, zájem dítěte a blaho dítěte jsou jedněmi z ústavních principů, na kterých jsou postaveny právní řády států spadajících do okruhu západní civilizace. Jejich vymezení je značně široké a v praxi tedy lze očekávat, že bude docházet k jejich střetu s jinými principy, kterým právní řád poskytuje ochranu rovněž v ústavní rovině. Vzhledem k tomu, že právní síla těchto principů je totožná, nebude možné použít žádné z „klasických“ interpretačních pravidel, které právní teorie zná (lex specialis, lex posterior atd.). Tento závěr vyplývá zejména ze skutečnosti, že výše uvedené interpretační pomůcky slouží při aplikaci objektivního práva k výběru příslušného pravidla, zatímco zde se jedná o aplikaci obecného principu. Zatímco aplikace jednoho z protichůdných pravidel značí derogaci jiného pravidla pro ten který případ, aplikace principu v konkrétním případě neznamená popření jiných principů; značí pouze větší „váhu“ konkrétního principu v konkrétním případě<sup>15</sup>.

Vztah výše uvedených principů a jejich použití se tedy zužuje na otázku závažnosti jednotlivých principů v konkrétní situaci, kdy se tyto principy dostanou do sporu. Bude tedy vždy na posouzení příslušného orgánu veřejné moci posoudit, nakolik závažnými se tyto principy jeví v konkrétní situaci. V této souvislosti je zapotřebí zmínit rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva v případě Hendriks<sup>16</sup>. Dle rozhodnutí v této věci Evropská komise došla k závěru, že „tam, kde existuje závažný konflikt mezi zájmy dítěte a zájmy jeho rodiče, který je možno vyřešit pouze v neprospěch jednoho z nich,

<sup>14</sup> Například vypořádání společného jmění manželů (§ 149 odst. 3 zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „**Občanský zákoník**“ nebo jen „**OZ**“), dle kterého se při vypořádání společného jmění manželů přihlédne (tedy musí se přihlédnout – pozn. autorky) k potřebám nezletilých dětí atd.

<sup>15</sup> „Jakmile se principy kříží...pak ten, kdo musí tento konflikt rozhodnout, musí přihlédnout k relativní závažnosti každého z nich. ... Integrovaný součástí pojmu princip je, že má tuto dimenzi a že má smysl se ptát, jak důležitý či závažný ten který princip je.“ In: Dworkin, R.M.: *Když se práva berou vážně*. OIKOYMENH. Praha 2001.

<sup>16</sup> Hendriks vs the Netherlands, Communication NO. 201/1985, 27. července 1988



jsou zájmy dítěte rozhodující“. I přes skutečnost, že toto rozhodnutí není normativní, a tedy není závazné pro rozhodovací činnost českých soudů, může hrát, a lze při současné aproximaci právních řádů států, které jsou členy Evropských společenství, svou roli.

## 2.2 Právo na život a jeho realizace

### 2.2.1 Pojem práva na život

Stejně jako další státy spadající do sféry západní civilizace i Česká republika vychází z koncepce přirozených, nezadatelných a nezciitelných lidských práv, účtě k nim a jejich ochrany, čímž navazuje na tradici přirozenoprávní koncepcí práv člověka a občana tak, jak byla poprvé pojmenována v Deklaraci práv člověka a občana ze srpna 1789. Vyjádření těchto přirozených práv došlo českém právním řádu v Listině, kde se stát zavázal k jejich respektování.

Právo na život je základní právní a etickou normou, jehož dominantní postavení vyplývá i z jeho uvedení v čele výčtu základních lidských práv a svobod v Listině<sup>17</sup> a rovněž z jeho postavení v Úmluvě. Jakkoliv je soubor jednotlivých práv tvořících institut práva na život rozmanitý, lze jednotlivá práva tvořící tento institut rozdělit. Úmluva právo na život v zásadě rozděluje na právo na život v užším smyslu a právo na život v širším smyslu:

#### (i) Právo na život v užším smyslu

Právelem na život v užším smyslu zde Úmluva zejména rozumí právo na přežití samotné, tedy právo na zajištění základních fyzických potřeb člověka, stejně tak jako právo člověka na životní podmínky, které takové přežití umožňují.

#### (ii) Právo na život v širším smyslu

Právo na život v širším smyslu se rozumí zejména všeobecný rozvoj člověka, resp. dítěte, a to nejen rozvoj fyzický, ale rovněž i duševní, citový, sociální, kulturní včetně rozvoje poznání. Jedná se tedy kvalitativní aspekt života.

### 2.2.2 Realizace práva na život

Právu na život jako subjektivnímu právu člověka a jeho realizaci rovněž musí odpovídat povinnost jiných subjektů toto právo respektovat, nezasahovat do něj a zajistit jeho realizaci. Těmito subjekty, které tuto povinnost nesou, jsou v první řadě rodiče a stát, jak vyplývá z ustanovení článků 5 a 18 Úmluvy<sup>18</sup> a stejně tak článku 32 Listiny.

#### (i) Primární odpovědnost

<sup>17</sup> Čl. 6 odst. 1 Listiny: „Každý má právo na život. Lidský život je hoděn ochrany již před narozením.“

<sup>18</sup> Čl. 5 Úmluvy: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují respektovat, práva a povinnosti rodičů nebo, v odpovídajících případech a v souladu s místním obyčejem, členů širší rodiny nebo obce, zákonných zástupců či jiných osob právně odpovědných za dítě, které směřují k zabezpečení jeho orientace a usměrňování při výkonu práv podle úmluvy v souladu s jeho rozvíjejícími se schopnostmi.“

Čl. 18 Úmluvy odst. 1: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci mají **prvotní** odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte....“

Čl. 18 Úmluvy odst. 2: „Za účelem zaručení a podpory práv stanovených touto úmluvou poskytují státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, rodičům a zákonným zástupcům potřebnou pomoc při plnění jejich úkolů výchovy dětí a zabezpečují rozvoj institucí, zařízení a služeb péče o děti.“

Jak již bylo řečeno výše, primární odpovědnost za zajištění práva dítěte na život a jeho kvality spočívá na rodičích dítěte. Rodiče mají povinnost o dítě pečovat, poskytnout mu výživu. V ústavní rovině je tato povinnost zakotvena v článku 32 Listiny. Podle něj je péče o děti a jejich výchova právem rodičů<sup>19</sup>. I přesto, že Listina hovoří o „právu“ rodičů, lze výkladem dospět ke dvěma závěrům: (i) fakt, že se jedná o právo rodičů, znamená, že se jedná o jejich výlučné právo, které náleží v míře upravené zákony a jejich prováděcími předpisy, pouze jim a žádné další osobě. Vyjadřuje tak zásadu autonomie rodiny, do níž může stát zasáhnout pouze v případě mimořádného společenského zájmu na takovém zásahu. Toto v právní rovině odpovídá i vnímání pojmu „rodina“ i přesto, že zákonná definice tohoto pojmu v českém právním řádu chybí; a (ii) „právo“ rodičů na výchovu a péči o dítě zároveň ale implikuje jejich povinnost takovou výchovu a péči zajistit; tomu odpovídá i znění zbývající části čl. 32 odst. 4 Listiny, podle které mají děti právo na rodičovskou výchovu a péči.

Primární odpovědnost spočívá částečně rovněž na státu, který je povinen rodičům vytvářet takové podmínky, za kterých mohou dostát své odpovědnosti zajistit právo dítěte na život a jeho kvalitu. V právní rovině došla tato odpovědnost státu v článku 32 odst. 1 a 5 Listiny. V nich je zakotvena povinnost státu poskytovat rodičovství, rodině, dětem a mladistvým ochranu zákona a rovněž poskytovat pomoc rodičům, kteří pečují o děti<sup>20</sup>. Tato podpora rodiny spočívá zejména ve sledování vhodné rodinné politiky, spočívající ponejvíce v určitých majetkových zvýhodnění rodiny v daňových, poplatkových a jiných oblastech.

(ii) Sekundární odpovědnost

Sekundární odpovědnost ve vztahu k zajištění práva na život v širokém slova smyslu zajišťuje pouze stát. Tato povinnost státu nastupuje až poté, není-li dosaženo dostatečné zajištění práva na život dítěte rodiči, tedy v případech, kdy rodiče nebyli schopni zajistit dítěti podmínky pro jeho zdárný tělesný, duševní a citový vývoj. Odpovědnost rodičů za takový vývoj dítěte tak za dodržení striktních podmínek stanovených zákonem a zákonem stanoveným postupem, v souladu s článkem 2 odst. 2. Listiny, přebírá stát. Navazující právní předpisy poté dále rozlišují příčiny, které vedly k tomu, že rodiče nedostali svým povinností vůči dítěti, z hlediska jejich závažnosti a možné odstranitelnosti, a v návaznosti na toto rozlišení poté stát prostřednictvím svých justičních a správních orgánů přistupuje k příslušným sankcím.

### 2.3 Ingerence státu

Jak již bylo zmíněno výše, stát se zavázal k ochraně práv dítěte, což s ohledem na šíři, kterou práva dítěte představují, vyžaduje i značně rozlišné instrumenty, které k zajištění tohoto svého závazku používá. Tyto instrumenty lze v obecné rovině dělit na instrumenty, kterými stát poskytuje právům dítěte ochranu zprostředkovaně, a více či méně neprávní cestou, jako je například formování rodinné či sociální politiky, a jednak na instrumenty, které státu dovolují

<sup>19</sup> Zúženou interpretaci obsahuje § 32 odst. 1 ZoR, dle kterého „rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče“.

<sup>20</sup> Přestože Listina výslovně zmiňuje pouze péči o dítě, je třeba toto ustanovení vykládat jako péči a výchovu dítěte, v souladu s předcházejícím čl. 35 odst. 4 Listiny. Stejně tak i Pavlíček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z. in: *Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl*. Linde Praha, 1995

zasáhnout v případě, že jsou práva dítěte ohrožena či porušena, a tím poskytnout ochranu přímou.

### 2.3.1 Přímá ingerence

Přímá ingerence státu se, v souladu s premisy soukromého práva, omezuje na více či méně mezní situace, kdy je zapotřebí ve veřejném zájmu zasáhnout do vztahů mezi rodiči a dětmi. Právo zde v tomto ohledu zastává funkci nikoliv prevenční, ale ochrannou a popřípadě i sankční. S ohledem na skutečnost, že zásahy tohoto druhu jsou samy o sobě postihem pro dítě, jemuž stát ochranu poskytuje, podmiňuje český právní řád tyto zásahy splněním řady podmínek.

Zákon, který jednání státu legitimizuje, zde dává státu možnost vstoupit za splnění podmínek do soukromoprávní sféry, konkrétně do rodičovské zodpovědnosti. Tento přímý zásah předpokládá překážku na straně nositelů rodičovské zodpovědnosti. Musí nastat situace, kdy je výkon práv a povinností tvořících institut rodičovské zodpovědnosti ohrožen, narušen z jiných důvodů nevykonáván. Takovým důvodem může například být neplnění povinností plynoucích z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávání či zneužívání práv plynoucích z rodičovské zodpovědnosti rodiči<sup>21</sup>.

Na intervenci státu je zapotřebí vždy hledět prizmatem zájmu dítěte. Příčina toho, že rodičovská zodpovědnost není řádně vykonávána může být jak subjektivní, tak objektivní povahy, tedy jak s ohledem na zavinění na straně rodičů, tak bez ohledu na něj. Pokud nejsou naplněny znaky skutkové podstaty § 44 Zákona o rodině a k přímému zásahu státu přesto dojde, pak se jedná o protiústavní a nejvýše nežádoucí zásah státu do soukromoprávního vztahu. Pokud se příslušné orgány státní správy domnívají, že je důvod zasáhnout ve smyslu ustanovení § 44 Zákona o rodině, pak je nutné postupovat co nejrychleji, neboť otázka, zda došlo k naplnění příslušných podmínek podmiňující ten který zásah, bude dokazována až v soudním řízení. Pokud by pak soud dospěl k tomu, že podmínky pro zásah dle výše uvedeného ustanovení Zákona o rodině nebyly naplněny a není tedy důvod k zásahu do rodičovské zodpovědnosti, pak už samotné vyvolání soudního řízení může dítě znatelně poškodit. Na druhé straně ve značném počtu případů, na které napadá především ustanovení § 44 odst. 3 ZoR<sup>22</sup>, je zapotřebí postupovat rychle. Státní orgány tedy stojí před nelehkým úkolem přiměřeného postupu.

Je zde zapotřebí také rozlišit intenzitu zásahu, která odpovídá naléhavosti a nezbytnosti intervence. Zásah lze rozlišit ve třech kategoriích:

#### (i) opatření

První kategorií jsou opatření dle § 43 ZoR, kde nedochází ke změně právního postavení dotčených subjektů a kde ani není nutná participace soudu; zásah soudu je zapotřebí pouze tehdy, neučiní-li potřebné opatření příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí<sup>23</sup>. Opatření může mít charakter pouhého napomenutí<sup>24</sup>, které je nejméně závažným zásahem a které jeho subjektům neukládá žádné další práva a povinnosti, přes stanovením dohledu nad

<sup>21</sup> Viz ustanovení § 6 odst. 1 písm. a) bod 2. a 3. ZSPOD

<sup>22</sup> § 44 odst. 3 ZoR: „Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví.“

<sup>23</sup> Tímto orgánem se rozumí obecní úřad obce s rozšířenou působností, v souladu s ZSPOD.

<sup>24</sup> § 43 odst. 1 písm. a) ZoR

nezletilým<sup>25</sup> až po uložení omezení, které mají za cíl zabránit škodlivým vlivům na výchovu nezletilého<sup>26</sup>.

U uložení dohledu nad nezletilým zákon nestanoví, který orgán tento dohled provádí. Z dikce zákona by vyplývalo, že tento dohled bude provádět samotný soud, z praxe se ale lze spíše přiklonit k názoru, že tento dohled bude provádět příslušný orgán sociálně-právní ochrany dítěte. I tak se však jedná o nepřesnost zákonné úpravy, který by bylo záhodno odstranit, například v rámci připravovaného kodexu občanského práva.

(ii) soudní zásah

Rodičovské zodpovědnosti se nelze vzdát jednostranným právním úkonem rodiče a její omezení či dokonce zbavení je možné dosáhnout pouze zákonem upraveným způsobem v případech, kdy nositelé rodičovské zodpovědnosti nejsou schopni, ať ze subjektivních či objektivních příčin, této zodpovědnosti dostát a plnit povinnosti touto rodičovskou zodpovědností stanovené. Omezení rodičovské odpovědnosti je významným zásahem státu do práv a povinností nositelů rodičovské zodpovědnosti, a proto o jeho uplatnění rozhoduje výlučně soud. Stejně tak musí být splněny všechny podmínky pro takový zásah. Je zapotřebí předeslat, že rozhodování soudu, jak se jimi budu zabývat níže, se týká rozhodování výhradně o rodičovské zodpovědnosti a netýká se vyživovací povinnosti rodiče vůči dítěti, která zůstává v plném rozsahu zachovaná.

Rozhodování soudu o zásazích do rodičovské zodpovědnosti rodičů je natolik závažným rozhodováním, že mu OSŘ propůjčuje formu rozsudku<sup>27</sup> i přesto, že se jedná o nesporná řízení.

(a) Sistace rodičovské zodpovědnosti

V první řadě se jedná o případy, kdy jsou na straně rodiče objektivní překážky, které mu znemožňují výkon rodičovské zodpovědnosti, a zároveň takový zásah soudu bude vyžadovat zájem dítěte. Tyto dvě podmínky musí být splněny kumulativně. Tyto překážky nemusí být pouze zaviněné rodičem, ale mohou být i objektivní povahy (např. dlouhodobá zdravotní indispozice rodiče, dlouhodobý pobyt v zahraničí, výkon trestu odnětí svobody atd.).

V takovém případě může soud rozhodnout o pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti a nerozhoduje tedy o otázce, zda rodič má či nemá být nositelem rodičovské odpovědnosti, ale zabývá se pouze pozastavením práv a povinností z ní rodiči vyplývajících. Jestliže soud rozhodne o sistaci rodičovské zodpovědnosti jednoho z rodičů, bude náležet rodičovská zodpovědnost pouze druhému z rodičů<sup>28</sup>, a to v míře, v jaké byl její výkon prvním rodiči pozastaven.

Rozhodnutí soudu o sistaci výkonu práv a povinností spadajících do rodičovské zodpovědnosti by tedy mělo poměrně přesně určit rozsah,

<sup>25</sup> § 43 odst. 1 písm. b) ZoR

<sup>26</sup> § 43 odst. 1 písm. c) ZoR

<sup>27</sup> § 176 zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**Občanský soudní řád**“ nebo jen „**OSŘ**“)

<sup>28</sup> § 34 odst. 2 ZoR

v jakém se výkon těchto práv a povinností pozastavuje spolu s určením doby, na kterou se pozastavuje. Ve většině případů zřejmě soudy dobu pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti neurčí, avšak v případech, kdy lze s jistou mírou pravděpodobnosti očekávat, že překážka, pro kterou soud o postavení rozhoduje, v určitou dobu odpadne<sup>29</sup>, měl by tuto skutečnost soud ve svém rozhodování zohlednit a omezit výkon práv a povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti na nejkratší možnou dobu. Určité potíže může v praxi působit znění příslušného ustanovení § 44 odst. 1 ZoR, podle něhož má soud, s ohledem na dikci „soud může rozhodnout“, diskreci o sistaci rodičovské zodpovědnosti rovněž meritorně nerozhodnout. Domnívám se však, že v souladu s principem ochrany práv dítěte, která se vine celým zákonem o rodině, je v závažnějších případech toto ustanovení interpretovat jako povinnost soudu rozhodnout o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti ve věci samé, a tedy tuto diskreci vyloučit.

V případě, že soud rodiči pozastaví výkon rodičovské zodpovědnosti a příslušná překážka bránící takovému výkonu odpadne, změní soud své rozhodnutí podle § 28 ZoR<sup>30</sup>, neboť se fakticky jedná o změnu poměrů, kde se při rozhodování soudu neuplatní zásada *rei iudicatae*.

Vlastní řízení o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti je nesporným řízením, které je možné zahájit i bez návrhu dle § 81 odst. 1 Občanského soudního řádu. Nejčastějším případem však zřejmě bude zahájení tohoto řízení na návrh příslušného úřadu obce s rozšířenou působností<sup>31</sup>.

(b) Omezení rodičovské zodpovědnosti

Jak již bylo zmíněno výše, rodič se nemůže práv a povinností tvořících institut rodičovské zodpovědnosti zprostit jednostranným právním úkonem. Protože však zájem dítěte může v některých závažných situacích vyžadovat, aby byl rodič ve své rodičovské zodpovědnosti omezen, obsahuje Zákon o rodině mechanismy, jakým těchto omezení dosáhnout. Je zapotřebí předeslat, že omezení rodičovské zodpovědnosti je skutečně výrazným zásahem státu do soukromoprávní sféry rodičů a jejich dětí, a proto by stát prostřednictvím příslušných orgánů veřejné moci měl této možnosti využít jen v případech, kdy to okolnosti vyžadují.

Omezením rodičovské zodpovědnosti dochází ke změně jejich právního postavení - nositelům rodičovské zodpovědnosti se odnímají určitá práva spadající do tohoto souboru práv a povinností. Dítěti je tak zajištěna ochrana jeho zájmu ve věcech, kdy je nejsou rodiče schopni sami zabezpečit.

<sup>29</sup> Příkladem může být dlouhodobý studijní či pracovní pobyt rodiče v zahraničí, kdy lze očekávat, že po ukončení studia či stáže odpadnou překážky, nebo výkon trestu odnětí svobody tohoto rodiče

<sup>30</sup> § 28 ZoR: „Změní-li se poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností.“

<sup>31</sup> § 14 odst. 1 písm. b) ZSPOD

Rozhodování o omezení rodičovské zodpovědnosti má, za splnění zákonem stanovených podmínek, obligatorní povahu a soud je tedy ze zákona povinen o takovém omezení rodičovské povinnosti ve věci samé rozhodnout. Tato povinnost jednak vyplývá z příslušného ustanovení Zákona o rodině<sup>32</sup> a jednak byla potvrzena rozhodovací praxí soudů<sup>33</sup>.

Předpokladem pro zde popisovaný zásah soudu je splnění zákonných podmínek, které spočívají jednak (i) v subjektivní stránce jednání rodiče při výkonu práv a povinností tvořících rodičovskou zodpovědnost a jednak (ii) ve skutečnosti, že takový zásah je odůvodněn zájmem dítěte. Zákon v této souvislosti výslovně uvádí, že takové jednání rodiče musí spočívat v jiném než řádném plnění povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti – bude se tedy jednat o případy, kdy rodič svou rodičovskou zodpovědnost nevykonává vůbec nebo ji vykonává nedostatečně. Vždy však musí jít o nevykonání nebo nedostatečné vykonávání rodičovské zodpovědnosti v určitých oblastech (například nedostatečná péče o výchovu dítěte, nedostatečná správa jeho majetku), protože institut omezení rodičovské zodpovědnosti ze své podstaty předpokládá, že ve zbývajícím rozsahu rodičovské zodpovědnosti rodič své povinnosti z ní vyplývající plní v souladu s právními předpisy. Tomu ostatně odpovídá i znění § 44 odst. 2 ZoR, dle kterého soud ve svém rozhodnutí vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje; a contrario tím rovněž vymezí rozsah práv a povinností, které mu zůstávají tímto omezením nedotčeny.

Rozhodnutí soudu o omezení rodičovské zodpovědnosti toho kterého z rodičů musí obsahovat vymezení práv a povinností, ve kterých bude jeho rodičovská zodpovědnost omezena. V tomto rozsahu ji bude vykonávat pouze druhý z rodičů<sup>34</sup>. V případě, že dítě druhého rodiče nemá, nebo jej má, ale ten rodičovskou zodpovědnost v míře, ve které byla omezena prvním z rodičů soudním rozhodnutím, nemůže vykonávat (např. z důvodu, že mu byla rovněž v tomto rozsahu omezena nebo v této oblasti nemá způsobilost k právním úkonům), je zapotřebí výkon rodičovské zodpovědnosti v této oblasti zajistit jiným způsobem. Soud v takovém rozhodnutí, podle okolností konkrétního případu, ustanoví dítěti opatrovníka v souladu s § 81 ZoR, přičemž jeho práva a povinnosti patřičným způsobem vymezí<sup>35</sup>.

(c) Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Nejzávažnější sankcí za zaviněné neplnění povinností rodiče při výkonu rodičovské zodpovědnosti je její zbavení. O zbavení rodičovské zodpovědnosti bude soud rozhodovat v případech, kdy rodič výkon práv či povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti zneužívá nebo jej závažným způsobem zanedbává. Jedná se tedy o případy, kdy zaviněné

<sup>32</sup> § 44 odst. 2 ZoR: „Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí...“

<sup>33</sup> Např. stanovisko Nejvyššího soudu ] č.j. CpJ 228/81, rozhodnutí Nejvyššího soudu č.j. 21/90 nebo stanovisko Nejvyššího soudu ČR č.j. 18/99

<sup>34</sup> § 34 odst. 2 ZoR

<sup>35</sup> § 84 ZoR

protiprávní jednání rodiče při výkonu rodičovské zodpovědnosti přímo ohrožuje nebo přímo zasahuje do práv dítěte způsobem a s intenzitou, které se mohou projevit ve sféře důležité pro rozvoj tělesných, rozumových, emocionálních či sociálních schopností dítěte nebo jeho mravní vývoj. V každém případě se musí jednat o natolik závažný a intenzivní zásah do práv dítěte, který nelze odstranit méně závažným způsobem ingerence státu – např. omezením rodičovské zodpovědnosti, jak byla popsána výše.

Zbavením rodičovské odpovědnosti zaniká možnost rodiče rodičovskou zodpovědnost vykonávat. Rodičovskou zodpovědnost v případě, že jí byl zbaven jen jeden z rodičů, bude vykonávat zbývající rodič. V případě, že by rodičovské zodpovědnosti byli zbaveni oba rodiče, rozhodne soud společně se zbavením rodičovské zodpovědnosti i o ustanovení poručníka<sup>36</sup>, který bude nezletilé dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo rodičů.

V teorii byla řešena otázka, zda lze rodiče zbavit jeho rodičovské zodpovědnosti pouze částečně<sup>37</sup>. Dle mého názoru se lze domnívat, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je možné pouze jako celku. K tomuto závěru vede jak systematika ustanovení § 44 ZoR, kde jsou opatření a sankce směřující k ochraně práv dítěte a jeho zájmů systematicky uspořádána od nejméně závažných opatření až po zásadní zásahy dle § 44 odst. 3 ZoR. Nehledě na tento systematický výklad by interpretace umožňující částečné zbavení rodičovské zodpovědnosti přímo kolidovalo s institutem jejího omezení dle § 44 odst. 2 ZoR.

V případě, že se rodič dopustí úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, nebo se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, je soud vždy povinen zkoumat, zda nejsou naplněny důvody k zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti, a v případě, že dospěje k názoru, že tyto důvody naplněny jsou, zahájit příslušné řízení.

(iii) faktická omezení výkonu rodičovských práv

Omezení výkonu rodičovské zodpovědnosti nemusí nutně vyplývat pouze z příslušného rozhodnutí soudu o pozastavení výkonu, omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti, ale může vyplývat i z jiných skutečností, které mají za následek faktické omezení výkonu práv a povinností spadajících do rodičovské odpovědnosti. Takovým příkladem může být například svěření dítěte do péče třetí osobě<sup>38</sup>, do pěstounské péče<sup>39</sup> nebo do výchovného zařízení. Fakticky je ve výše uvedených případech výkon rodičovské odpovědnosti rodičů vyloučen, avšak toto vyloučení nemá za následek omezení či zánik rodičovské zodpovědnosti a po případném pominutí těchto

<sup>36</sup> § 78 odst. 1 ZoR

<sup>37</sup> Viz např. Holub M., Nová H. in: *Zákon o rodině. Komentář*. Linde Praha. 6. vydání, 2004.

<sup>38</sup> § 45 ZoR

<sup>39</sup> §§ 45a až 45d ZoR

faktických překážek výkonu rodičovské zodpovědnosti budou rodiče opět oprávněni svou rodičovskou zodpovědnost vykonávat.

### 2.3.2 Nepřímá ingerence

Stát ovlivňuje postavení rodiny a dítěte také nepřímo, a to zejména plošně svou daňovou politikou a cíleně svou politikou sociální. Jak vyplývá z Národní zprávy o rodině a Národní koncepci rodinné politiky vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2004, resp. 2005, stát má zájem na podpoře rodiny jako takové, dítěte jako samostatného subjektu, i na zvyšování porodnosti.

Při realizaci sociální politiky je možné zvolit několik cest: stát může podporovat rodinu ve svém celku, anebo poskytnout výhody pouze dítěti. V České republice jde o přístup kombinující obě výše zmíněné přístupy. Právní předpisy českého práva upravují různé sociální dávky určené pro rodinu a děti, a to v několika sociálních systémech (důchodové pojištění, nemocenské pojištění, státní sociální podpora, státní sociální péče). Výše mnoha těchto dávek se odvíjí od částek stanovených pro životní minimum, což je částka potřebná k zajištění výživy, ostatních základních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost. Dávky nejsou většinou koncipovány jako náhrada příjmu, ale pomáhají řešit státem uznané sociální situace. Jako výjimka z výše uvedeného může být například dávka důchodového pojištění, sirotčí důchod. Ten pak slouží dítěti jako náhrada výživného *sui generis*.

Poskytované dávky mohou být závislé na příjmu (např. přídavek na dítě) nebo nezávislé na příjmu (např. rodičovský příspěvek). Mohou být rovněž buďto jednorázové nebo opakující se. Stát zde prostřednictvím sociálních dávek organizuje solidaritu mezi bezdětnými rodinami a rodinami s nezaopatřenými dětmi, mezi rodinami s vyššími či nižšími příjmy, s akcentací na rodiny s dětmi.

V rovině nepřímé podpory dítěte prostřednictvím daňové politiky lze v současném daňovém systému najít zejména instituty promítnuté to daně z příjmu fyzických osob – rodičů<sup>40</sup>. Stát poskytuje rodiči – fyzické osobě a plátcí daně z příjmu – slevu na dani za každé vyživované dítě, a to ve výši 500 Kč měsíčně. To ve svém výsledku rovněž vede k solidaritě mezi rodinami s různou výší příjmů, zejména oproti předchozí úpravě, která namísto slevy z daně používala daňový odpis snižující daňový základ pro výpočet daně z příjmu. Druhým institutem, kterým stát nepřímo podporuje rodinu s nezaopatřenými dětmi, je institut společného zdanění manželů, kterého mohou využít pouze manželé pečující o nezaopatřené dítě.

## 3 Zvláštní část

### 3.1 Majetková práva

Ve své postati se majetková práva náležící dítěti žádným způsobem neliší od majetkových práv náležících kterékoliv jiné, ať již fyzické či právnické osobě. Bude se tedy jednat o rozsah práv k věcem, práv, pokud to jejich povaha připouští, a práv k jiným majetkovým hodnotám<sup>41</sup>. Rozlišujícím kritériem zde tak bude nositel těchto práv – dítě. Dítě ze své podstaty nemůže být „plnoprávným“ nositelem výše uvedených majetkových práv, neboť nemůže – a na počátku své existence vůbec – tato práva užívat způsobem, který by právní řád připouštěl s ohledem na stupeň jeho intelektuálního vývoje. Právní řád tak, s ohledem na deklarovanou rovnost

<sup>40</sup> Zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů

<sup>41</sup> § 118 Občanského zákoníku



subjektů práva v právech a povinnostech, plně připouští existenci těchto práv a jejich přičitatelnost dítěti, nicméně nastavuje poměrně striktní pravidla pro výkon takových práv, a to ať již dítětem samotným, nebo v zastoupení třetími osobami.

### 3.1.1 Povaha majetkových práv dítěte

Pojem majetkových práv dítěte je do jisté míry umělým pojmem užívaných pro vymezení určitého souboru práv, která jsou, nebo mohou být, fyzickou osobou získávána jen v určitém období právní existence takové fyzické osoby, a jsou neoddělitelně spjata s pojmem dítěte. Pro účely této diplomové práce je tak zapotřebí pro další výklad jednoznačně definovat tento pojem spolu s určením, ve kterém časovém období právní existence fyzické osoby tato osoba může tato majetková práva získat, a kdy požívá právní ochrany zajišťované státem k jejich nabývání a držení.

#### (i) Neexistence zákonné definice pojmu dítěte

I přesto, že pole právního odvětví rodinného práva se systematicky a ze všech stran zabývá vztahem mezi rodiči a dětmi, není v českém právním řádu pojem „dítěte“ definován a tento pojem je v různých právních odvětvích interpretován různě. Např. v oblasti obecného občanského práva se dítětem obecně rozumí potomek v řadě přímé v prvním stupni, bez ohledu na věk<sup>42</sup>, v oblasti sociálního zákonodárství pak nezaopatřeným dítětem dítě až do dosažení 26 let, za splnění určitých podmínek, jako je např. příprava na budoucí povolání. V oblasti rodinného práva je však s ohledem na to, že dítě je jedním z jeho středobodů, zapotřebí specifikace odlišné.

Jedinou právní definici dítěte lze nalézt v ustanovení § 2 odst. 1 ZSPOD, který dítě definuje, s odkazem na čl. 1 Úmluvy<sup>43</sup>, jako nezletilou osobu, a tím se přiklání k úpravě dle občanského zákoníku. Zřejmě nebude sporu o tom, že pojem dítěte je spjat s určitou vývojovou fází fyzické osoby, přičemž z tohoto úhlu pohledu se k pojmu dítěte vážou pouze dvě zásadní otázky: a sice stanovení počátku a konce, kdy se lidský jedinec v této fázi „dětství“ nachází.

Pro účely této diplomové práce bude pojem „dítěte“ chápán jako určitá fáze právní existence fyzické osoby, a pojmem „dítěte v širším smyslu“ pak jako fyzická osoba, coby potomek svých rodičů bez ohledu na věk.

#### (ii) Obecný pohled na počátek právní existence dítěte

Počátek období, kdy může fyzická osoba nabývat práva a být jejich subjektem způsobem, který zákon chrání, spadá v jedno s okamžikem, kdy fyzická osoba nabývá způsobilosti být subjektem práv a povinností obecně. S ohledem na obecnost této problematiky pro oblast práva je tento okamžik stanoven v obecné normě občanského práva, tedy v Občanském zákoníku. Dle této normy tato způsobilost vzniká narozením s tím, že tuto způsobilost má i počaté dítě za podmínky, že se narodí živé.

Bude tedy nepochybné, že narozením dítěte vstupuje lidský jedinec do fáze „dítěte“ a požívá ochrany, kterou mu Listina a související legislativa v oblasti rodinného práva poskytuje. Méně jasná je však otázka, zda se pojem dítěte

<sup>42</sup> Občanský zákoník hovoří i o nenarozeném dítěti, které má za splnění podmínky, že se narodí živé, právní subjektivitu - § 7 OZ

<sup>43</sup> Čl. 1 Úmluvy: „Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilostí dosaženo dříve.“

vztahuje i na prenatální fázi dítěte. Interpretací pojmu dítěte, jak jej používá ZSPOD a Úmluva, bychom došli k závěru, že tato předporodní fáze vývoje člověka spadá do pojmu dětství, ve smyslu právní existence dítěte. Na druhou stranu však nelze opominout i odlišný přístup k této fázi faktické existence lidského jedince. Příkladem budiž Listina, která na jedné straně poměrně striktně odlišuje právo na život jako základní, nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné univerzální lidské právo<sup>44</sup>, a která zároveň stanoví, že lidský život před narozením, který je „pouze“ hoděn ochrany<sup>45</sup>. Kvalitativní rozdíl je zde zásadní: zatímco subjektu práv a povinností ve smyslu občanského zákoníku zde stát garantuje ochranu před jakýmkoliv svévolným zbavením života, životu nenarozeného plodu je přiznána jen určitá složka této ochrany, a to navíc nikoliv v normativním významu, ale pouze v deklaraci spočívající víceméně v etické rovině. Stát rovněž nasciturovi poskytuje ochranu zprostředkovaně, skrze matku: tu chrání např. v rovině pracovního práva<sup>46</sup>.

Tento závěr podporuje např. státem garantované právo matky za zákonem stanovených podmínek život nascitura ukončit interrupcí, která by v případě plného uznání právní existence nascitura včetně veškerých základních lidských práv, nebyla možná. Rovněž další právní odvětví neomezenou právní subjektivitu nepřipouští: například podle sociálního zákonodárství není možné žádat příslušné dávky sociálního zabezpečení, a to ani zpětně, podmíněně faktickou existencí dítěte<sup>47</sup>.

Avšak ani s ohledem na poměrně striktní znění § 7 Občanského zákoníku neznamena *per se* neomezenou právní existenci (subjektivitu) dítěte a je třeba toto ustanovení interpretovat v souladu s jeho účelem. Doslovná interpretace tohoto ustanovení by znamenala, že v občanskoprávní sféře a navazujících oblastech by se na nascitura nahlíželo jako na každý jiný subjekt práva. Nic by pak nebránilo nasciturovi stát se smluvní stranou nejrůznějších právních vztahů, např. zaměstnavatelem<sup>48</sup> či zakladatelem akciové společnosti. Je zřejmé, že toto není účelem citovaného ustanovení občanského zákoníku, nehledě na skutečnost, že v tomto ohledu by mohlo být právního postavení nascitura zneužíváno k nejrůznějším protiprávním jednáním, až páchání trestné činnosti. Jestliže tedy zmiňujeme účel tohoto ustanovení, je zapotřebí tento účel specifikovat.

Účelem tohoto ustanovení je přiznat určitá práva nasciturovi, která by jinak ani nemohl nabýt, přičemž tato práva zřejmě historicky souvisely se zajištěním nasciturovi života po majetkové stránce, tedy majetkovém zajištění po otci, jestliže zemřel ještě před narozením nascitura. V takovém případě je potřebné zajistit, aby nasciturovi byla zajištěna alespoň určitá účast na majetku

<sup>44</sup> In Pavlíček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.: *Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl*. Linde Praha, 1995, str. 59

<sup>45</sup> Čl. 6 odst. 1 Listiny: „Každý má právo na život. Lidský život je hoděn ochrany již před narozením.“

<sup>46</sup> Specifické druhy ochrany těhotných žen a matek, které kojí dle zák. č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**Zákoník práce**“): např. zákaz přeložení na jinou práci dle § 37 odst. 1, zákaz výpovědi dle § 48 odst. 1 písm. d), zákaz okamžitého zrušení pracovního poměru dle § 53 odst. 3, celý oddíl druhý hlavy sedmé zákoníku práce pojednávající o pracovních podmínkách těhotných žen a matek

<sup>47</sup> Zák. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

<sup>48</sup> § 8 Zákoník práce

zesnulého rodiče a byla tak alespoň do jisté míry zajištěna jeho samostatná existence.

Již podle římského práva se nascitura hledělo jako na subjekt práva v oblasti jeho majtkového prospěchu. Nasciturovi mohl být ustanoven *curator ventris*, opatrovník břicha, který zajišťoval péči o zájmy nascitura, správu jeho majetku po zemřelém otci či z darů<sup>49</sup>. Jednalo se tedy však primárně o oblast majtkovou a dispozice s majtkem, či potenciálním majtkem nascitura. Stejným způsobem rovněž nahlíží na právní subjektivitu nascitura i připravovaný občanský zákoník. Ten explicitně stanoví, že „na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to odpovídá jeho zájmům“<sup>50</sup>. Toto normativní řešení odpovídá zásadě *nasciturusiam pro nato habetur quotiens de commodio eius agitur* (ten, kdo se má narodit, pokládá se již za narozeného, kdykoli se jedná o jeho prospěch). Ustanovení tudíž nelze uplatnit v neprospěch nascitura. Díkce zákona však nemůže mluvit jen o oprávněních nascitura, protože subjektivní práva od povinností často nelze striktně oddělit, a proto byla zvolen pojem „zájem dítěte“, což však zřejmě nebude plně odpovídat pojmu „zájem dítěte“ podle zákona o rodině. Ani toto ustanovení však nebude plně řešit problematiku rozsahu právní subjektivity nascitura, neboť bude v řadě případů obtížné určit, zda určité právní jednání je, či není ve prospěch nascitura.

Lze tedy shrnout, že svým způsobem se tak jedná o fakticky i právně omezenou právní subjektivitu dítěte v prenatální fázi. I přesto, že koncept částečné právní subjektivity naše právní teorie nezná a ani ji nepřipouští<sup>51</sup>, je tato koncepce podle některých zahraničních právních řádů přijímána. Příkladem budiž omezená právní subjektivita *partnership* (partnerství) dle jurisdikce některých států Spojených států amerických<sup>52</sup>, nebo omezená právní subjektivita komanditní společnosti či veřejné obchodní společnosti v některých oblastech podle práva německého.

(iii) Obecný pohled na ukončení období existence dítěte

Fáze vývoje lidského jedince, kdy je dle českého práva považován za dítě, a subjektem speciálních práv, která jsou mu díky tomuto statusu poskytována, rovněž k určitému okamžiku končí. Pokud vyjdeme z definice použité v ZSPOD a Úmluvě, pak je období „dětství“ omezeno dosažením zletilosti. Fyzická osoba tak pozbývá práv, která jsou mu právním řádem poskytována v souvislosti s jeho sníženou rozumovou a volní vyspělostí, zejména dovršením osmnáctého roku. Před dovršením osmnáctého roku pak uzavřením manželství, bez ohledu na to, zda bylo uzavřeno platně či nikoliv a rovněž bez

<sup>49</sup> In: Kíncl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. 2. vydání C. H. Beck, Praha 1995

<sup>50</sup> Stejně tak: Z toho důvodu byla do osnovy převzata formulace NWB, podle níž se na nascitura hledí jako na osobu, pokud to odpovídá jeho zájmům. Obdobně např. ABGB v § 22, nizozemský občanský zákoník (NBW) v čl. 2, polský (KC) včl. 9 aj.

<sup>51</sup> „Pro fyzické osoby platí, že mají způsobilost k právům a povinnostem zásadně neomezenou a neomezitelnou, jejich právní subjektivita je nezadatelným komponentem jejich právního postavení.“ In: Gerloch, A.: *Teorie práva*. 2. rozšířené vydání. Dobrá voda, 2001.

<sup>52</sup> Dle federálního zákona Spojených států „Uniform Partnership Act“, jednotný zákon o partnerství, z roku 1914, se partnerství považuje za sdružení jednotlivců bez právní subjektivity (podobně jako societás dle § 829 českého OZ), avšak s tím, že toto partnerství může nabývat majetek pod svým jménem, má způsobilost mít práva a povinnosti dle smluvního, sankčního a majtkového práva. Je rovněž povinno uhradit partnerům finanční závazky, které nabili v průběhu běžného podnikání. Na druhou stranu se pak sdružení netýkají pohledávky věřitelů vůči jednotlivým společníkům partnerství.

ohledu na to, zda zaniklo<sup>53</sup>. Prakticky tedy, s ohledem na ustanovení §§ 13 a 17a odst. 2<sup>54</sup> ZoR, fyzická osoba bude chráněna právním řádem coby „dítě“ až do dovršení šestnáctého roku.

Dosažením zletilosti zaniká ex lege část práv a povinností tvořících institut rodičovské zodpovědnosti, např. zaniká zákonné zastoupení rodičů či zanikají práva a povinnosti rodičů při správě jmění dítěte, dítě má právo na to, aby mu rodiče odevzdali jmění, které spravovali a podobně. Nicméně, část práv zajišťovaných právním řádem dítěti bude mít dítě i poté, co dosáhne zletilosti. Příkladem může být právo dítěte na výživné, a to až do doby, kdy bude samo schopno se živit, což bude v drtivé většině případů až poté, co dítě nabude zletilosti. I přesto, že se jedná o obecné vymezení, které bude zapotřebí případ od případu aplikovat s ohledem na jednotlivá specifika jednotlivých dětí, dospěla soudní praxe k výkladu, že mezní dobou pro poskytování výživného dítěti dle § 85 odst. 1 ZoR bude dosažení šestadvaceti let. Tomuto vymezení odpovídá i sociálněprávní legislativa, ve které je dosažení dvacetišesti let dítěte objektivním limitem pro nárok dítěte (resp. rodičů) na některé dávky sociálního zabezpečení.

### 3.1.2 Otázka způsobilosti k právním úkonům a její řešení

I přesto, že narozením, a za jistých podmínek i před ním, je dítě právním řádem uznáno jako subjekt práva a jako takové je způsobilé pro sebe nabývat práva a povinnosti, není od počátku možné tato práva a povinnosti nabývat svým jednáním. Naopak, způsobilost vlastním jednáním nabývat práv a brát na sebe závazky, nabývá dítě postupně, s ohledem na psychickou vyspělost danou jak rozumovou (tedy rozlišovací), tak volní (tedy určovací) složkou, a plně ji dosáhne až dosažením zletilosti (a tedy nejdříve dovršením šestnácti let věku). Stát touto úpravou chrání nejenom slabší stranu jakéhokoliv právního vztahu, do něž dítě vstupuje, tedy dítě s ohledem na jeho nedostatečné životní zkušenosti, ale zároveň tím chrání i druhého účastníka právního vztahu.

Zde ale nastává paradox: dítě je na jedné straně právním řádem plně uznáno jako subjekt práva a právní řád jej tak kvalifikuje ke vstupování do právních vztahů ve stejném rozsahu, jako jakýkoliv jiný subjekt práva, avšak na druhou stranu jej omezuje prakticky co do vstupování do těchto vztahů vlastním jednáním. Tento paradox odstraňuje zákon o rodině<sup>55</sup>, a konečně i občanský zákoník v obecné rovině<sup>56</sup>, institutem zákonného zastoupení, a to právě v rozsahu, kdy se výše uvedený paradox může projevit.

Otázku, kterou výslovně neřeší v obecné rovině ani Občanský zákoník, ani v konkrétních případech Zákon o rodině, je posouzení povahy společného zastoupení nezletilého dítěte oběma rodiči, kde se z povahy věci jedná o trojstranný právní vztah jednoho zastoupeného a dvou zástupců<sup>57</sup>. Vzhledem k pluralitě na straně zástupců pak je zapotřebí vyřešit, jakým způsobem a za jakých podmínek budou oprávněni realizovat svá práva vyplývající ze zastoupení dítěte. Při tom se nabízejí dvě teoretická

<sup>53</sup> § 8 odst. 2 OZ

<sup>54</sup> § 17a odst. 2 ZoR: „Manželství nevznikne, jestliže bude uzavřeno nezletilým mladším šestnácti let.“

<sup>55</sup> § 36 ZoR

<sup>56</sup> § 26 OZ

<sup>57</sup> V modelové situaci „úplné“ rodiny obou žijících rodičů a jednoho dítěte.

východiska: posouzení tohoto zastoupení analogicky k pluralitě zmocněnců z zmocnění na základě plné moci nebo výkladem a contrario k § 49 ZoR.

- (i) I když občanský zákoník rozlišuje mezi zastoupením zákonným a smluvním, jejich spojnicí je skutečnost, že na základě určité právní skutečnosti vznikají zmocněnci práva jednat jménem a na účet zmocnítele. Rozdíl mezi zákonným a smluvním zastoupením tak bude zásadně spočívat pouze v důvodu (titulu) ke vzniku takového zastoupení: zatímco u zákonného zastoupení bude tímto titulem zpravidla zákon nebo soudní rozhodnutí, u smluvního zastoupení jím bude smlouva jakožto dvoustranný právní akt. Na rozdíl od zákonné úpravy zákonného zastoupení, kde pluralita na straně zástupců není řešena, občanský zákoník u smluvního zastoupení stanoví, že zmocněnci jsou oprávněni jednat společně v případě, že nebylo ujednáno jinak. S ohledem na přípustnost analogie legis v oblasti soukromého práva se tak nabízí řešení toto ustanovení aplikovat též na zákonné zastoupení rodičů dítěte.
- (ii) Druhým řešením je interpretace ustanovení § 49 Zákona o rodině, dle kterého je soud oprávněn rozhodnout o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti v případě, že se o těchto věcech nedokáží dohodnout rodiče. Toto ustanovení tedy stojí na rozlišení podstatných a nepodstatných záležitostí při výkonu rodičovské zodpovědnosti, přičemž implicitně předpokládá, že k rozhodování o podstatných záležitostech ve smyslu výše citovaného ustanovení je zapotřebí souhlasu obou rodičů.

Argumentací a contrario tedy můžeme dojít k závěru, že zatímco u podstatných záležitostí je zapotřebí souhlasu obou rodičů, v případě jiných než podstatných záležitostí postačí souhlas jen jednoho z rodičů. Jinými slovy: ohledně jiných než podstatných záležitostí v rámci výkonu rodičovské zodpovědnosti jsou rodiče oprávněni zastupovat dítě samostatně bez dalšího, v rozsahu podstatných záležitostí jsou oprávněni rovněž zastupovat dítě samostatně, nicméně však pouze se souhlasem druhého z rodičů, popř. rozhodnutí soudu.

Z výše uvedených východisek se soudní praxe přiklonila k výkladu § 49 ZoR<sup>58</sup>, s čímž lze v každém případě souhlasit, neboť zastupování dítěte rodiči výlučně společně by bylo v praxi dosti těžkopádné a nepraktické.

### 3.1.3 Způsob ochrany majetkových práv

Jak již bylo řečeno výše, je dítě bez ohledu na věk způsobilé být subjektem práv a povinností, přičemž je omezeno v jejich nabývání a v rozsahu brát na sebe závazky v závislosti na stupni jeho intelektuálního vývoje, a tento rozpor je řešen zákonným zastoupením dítěte při úkonech, ke kterým není způsobilé.

Stejně jako při jiných případech přímého zastoupení, kdy jednáním zástupce vznikají přímo práva a povinnosti zastoupenému, upravuje právní řád mechanismy, pomocí jejichž zajišťuje ochranu zastoupeného před jednáním zástupce, které by bylo, nebo potenciálně mohlo být, v rozporu s jeho zájmy. V oblasti rodinného práva je tato ochrana posílena s ohledem na skutečnost, že zastoupeným je dítě, které nemusí být, a v ranější fázi vývoje není, schopné posoudit vhodnost jednání rodičů při správě svého majetku.

<sup>58</sup> Např. R 17/68

Ochrana oprávněných zájmů a práv dítěte je v českém právním řádu v rovině hmotného práva provedena několika způsoby:

(i) Omezení rozsahu zastoupení zákonným zástupcem<sup>59</sup>

Právní vztahy vznikající mezi rodiči a dětmi při výkonu rodičovské zodpovědnosti jsou poměrně komplikovanou skupinou vztahů, při nichž je možné, že v některých případech bude zájem rodičů z nejrůznějších příčin odlišný od zájmů dítěte. Vzhledem ke specifickému charakteru mezi rodiči a dětmi v rámci výkonu práv a povinností tvořících institut rodičovské zodpovědnosti je pak zapotřebí zajistit, že takový střet zájmů nezpůsobí dítěti újmu, a to zejména ve sféře práv a povinností, které dítě nabývá či zavazuje se v zastoupení zákonným zástupcem.

Obecnou úpravu případů, kdy jsou zájmy zastoupeného v rozporu se zájmy zástupce, obsahuje již Občanský zákoník<sup>60</sup>. Podlé této obecné normy nemůže zastupovat jiného osoba, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného. Zákon o rodině tuto zásadu rozšiřuje v souladu s postulátem ochrany práv dítěte: zatímco podle obecné úpravy způsobuje při zastoupení osobou, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného, neplatnost pouze za předpokladu, že takový rozpor existuje v době, kdy zástupce takový právní úkon činí, při zákonném zastoupení dítěte rodiči postačí k neplatnosti takového právního úkonu i samotná možnost kolize zájmů rodiče a dítěte. Stejným způsobem přistupuje zákon o rodině i k případu, že dojde ke střetu zájmu více osob zastoupených tímž zástupcem; tedy, viděno optikou zákona o rodině, děti zastoupených rodičem či příslušnou třetí osobou<sup>61</sup> (pěstoun, poručník atd.). V případě, že by mohl nastat konflikt mezi zájmy dítěte a obou rodičů, pak soud ustanoví dítěti kolizního opatrovníka pro ten který úkon.

Lze tedy říci, že právní řád chrání dítě při zastupování třetí osobou už v rovině hmotného práva, kdy již a priori vymezuje oblasti, ve kterých nemůže být zastoupeno osobou, u které lze s určitou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že nebude plně dbát zájmů dítěte. Tato konstrukce vychází z předpokladu, že zatímco osoba, která má plnou způsobilost k právním úkonům, je rovněž způsobilá při výběru svého smluvního zástupce odhadnout, zda tato osoba bude skutečně při výkonu zastoupení dbát jejich oprávněných zájmů a podle tohoto uvážení pak tuto osobu zastoupením pověřit, dítě jednak nemá (v oblasti, ve které je dítě ze zákona zastoupeno rodiči) dostatečnou intelektuální způsobilost takové zhodnocení provést a jednak není oprávněno k jakémukoliv výběru zástupce s ohledem na to, že jeho zastoupení rodiči vzniká *ex lege*.

(ii) Omezení rozsahu zastoupení na běžné záležitosti

Dalším omezením, které české právo zákonným zástupcům obecně ukládá, je omezení rozsahu zastoupení na běžné záležitosti<sup>62</sup> při spravování majetku dětí. Pojem „běžné záležitosti“ občanský zákoník dále nespecifikuje a tento

<sup>59</sup> § 37 odst. 1 ZoR

<sup>60</sup> § 23 odst. 2 OZ

<sup>61</sup> § 39 OZ v návaznosti na § 37 odst. 1 ZoR

<sup>62</sup> § 28 OZ

pojem tedy bude zapotřebí vykládat s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem daného případu a jeho souvislostí.

Úkony prováděné rodiči při správě majetku svých dětí, které vybočují z hranic běžných záležitostí, vyžadují ke své platnosti schválení soudu, přičemž takové schválení soud provádí až poté, co byl příslušný úkon učiněn. To jednak vyplývá z dikce § 179 OSŘ<sup>63</sup> a jednak odpovídá samotnému použití pojmu „schválení“ namísto „souhlasu“. Soud je povinen schválit pouze takové právní úkony, které jsou v zájmu nezletilého. Úkony, neschválené soudem, pozbývají svých právních účinků.

Svoji povahou je tomuto institutu velmi podobné ustanovení § 145 odst. 2 Občanského zákoníku, dle kterého ve vztahu ke společnému jmění manželů může „obvyklou správu“ tohoto jmění vykonávat každý z manželů a v ostatních záležitostech je zapotřebí získat souhlas druhého manžela. I přes rozdílnost zákonného omezení rozsahu zastoupení dítěte rodičem a výkonu správy společného jmění manželů jedním z manželů mají mnoho společných rysů.

(iii) Povinnosti zákonných zástupců při správě majetku nezletilého dítěte

V případě, že dítě má vlastní majetek, jsou rodiče ze zákona povinni tento majetek spravovat. Správa majetku dítěte je dílčím výkonem práv a povinností tvořících institut rodičovské zodpovědnosti, a tedy tuto správu jsou oprávněni provádět oba rodiče<sup>64</sup>, a to jednak samostatně v nepodstatných věcech, společně, resp. za souhlasu obou rodičů v podstatných věcech (viz kapitola 3.1.2 výše) a se souhlasem soudu v případě jiné než běžné záležitosti. I když to zákon o rodině explicitně nezmiňuje, jedná se o správu jmění nezletilého dítěte, s ohledem na znění ustanovení § 37a odst. 3 věty první Zákona o rodině.

Základní povinností rodičů při správě jmění dítěte je spravovat toto jmění s péčí řádného hospodáře.

Rodiče jsou oprávněni užít majetek dítěte k zajištění jeho vlastní výživy a v případě, že je to přiměřené, pak i pro potřebu rodiny. Rodiče jsou zásadně povinni chránit majetkovou podstatu jmění dítěte před znehodnocením, jsou ze zákona oprávněni zasáhnout do majetkové podstaty jmění dítěte v případě, kdy dojde k hrubému nepoměru mezi poměry nezletilého dítěte a osob, které jsou povinny dítě vyživovat. Jedná se o ustanovení, které zrcadlově odpovídá právu dítěte podílet se na životní úrovni svých rodičů<sup>65</sup>.

Správa jmění nezletilého dítěte končí *ex lege* dnem, kdy dítě dosáhne zletilosti. Dosažením zletilosti jsou rodiče povinni předat jmění dítěti a v případě, že o to dítě v prekluzivní lhůtě jednoho roku od dosažení zletilosti požádá, provést formální vyúčtování. I přesto, že se jedná o právo dítěte, bude tato možnost v praxi zřejmě jen řídky využita. Provedením vyúčtování nezaniká právo dítěte domáhat se náhrady škody či vydání bezdůvodného obohacení. Toto ustanovení míří jednak na případy, kdy rodiče porušují svou povinnost

<sup>63</sup> § 179 OSŘ: „Je-li k platnosti právního úkonu, který byl učiněn za nezletilého, třeba schválení soudu, soud jej schválí, jestliže je to v zájmu nezletilého.“

<sup>64</sup> § 34 ZoR

<sup>65</sup> § 85 odst. 2 věta druhá ZoR

spravovat jmění dítěte s péčí řádného hospodáře a jednak na případy, kdy rodiče nevydají jmění v plném rozsahu dítěti při ukončení správy jeho jmění. Toto ustanovení je jednak spíše deklaratorního charakteru, neboť vyúčtování *per se* znamená pouze shrnutí stavu jmění bez změny právního postavení rodičů nebo dítěte a jednak neřeší problém náhrady potenciální škody vzniklé dítěti během správy jeho jmění rodiči. Dítě se totiž může, podle obecných ustanovení občanského zákoníku, efektivně domáhat pouze škody vzniklé ne dříve než tři roky před ukončením správy svého jmění rodiči<sup>66</sup>, resp. deseti roky v případě, že škoda byla rodiči způsobena úmyslně<sup>67</sup>.

#### 3.1.4 Ohrožení jmění dítěte

Zákon o rodině pamatuje i na řešení situací, kdy správa jmění ze strany rodičů není dostatečná a v jejímž důsledku je jmění dítěte poškozováno či jeho podstata ohrožována. Takové situace zjevně nebudou výjimkou, neboť rodiče jednak nemusí mít se správou majetku dostatečné zkušenosti, a to zejména tam, kde dítě vlastní buďto rozsáhlé soubory majetku a majetkových práv nabytých děděním, či v případech, kdy je podstata takového jmění specifická – např. účast na obchodních společnostech apod. Dalším případem může být vědomé zanedbávání svých povinností v oblasti správy majetku rodiči nebo až úmyslné zkracování dítěte na jeho majetku ze strany rodičů.

Ochrana poškozovaného či ohroženého jmění dítěte jednáním rodičů, jakožto primárních nositelů povinnosti správy jmění dítěte, spočívá zákonně možnosti nahradit správce jmění dítěte třetí osobou – majetkovým opatrovníkem, prostřednictvím kterého bude zajištěno, že jmění dítěte bude spravováno řádně tak, aby jeho majetková podstata zůstala přinejmenším zachována. Samotný Zákon o rodině stanoví, že funkci opatrovníka může být pověřena pouze fyzická osoba, která je plně způsobilá k právním úkonům a která svým způsobem života zaručuje, že řádný výkon funkce opatrovníka v zájmu dítěte<sup>68</sup>. Teprve v případě, že není takové osoby, může být výkonem funkce majetkového opatrovníka pověřen příslušný orgán sociálně-právní ochrany dítěte.

Nahrazením rodičů – osob povinných správou jmění dítěte – třetí osobou je faktickým zásahem do rodičovské zodpovědnosti, neboť práva správa jmění dítěte je jedním ze základních složek rodičovské zodpovědnosti, jak tento institut vymezuje Zákon o rodině<sup>69</sup>. V případě ustanovení majetkového opatrovníka pro správu jmění dítěte dochází k přechodu práv a povinností spojených se správou jmění dítěte z rodičů na majetkového opatrovníka; dochází tak k omezení rodičovské zodpovědnosti v oblastech, které jsou svěřeny majetkovému opatrovníkovi. Spíše teoretickou otázkou zůstává, zda-li rozhodování soudu o ustanovení majetkového opatrovníka podle §37b ZoR specifickým případem rozhodování o omezení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZoR, nebo zda musí takovému rozhodnutí soudu o ustanovení opatrovníka předcházet rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti.

Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně značný zásah do práv a povinností rodičovské zodpovědnosti, je rozhodování o ustanovení majetkového opatrovníka svěřeno zásadně soudu a zároveň je rozsah případů, kdy lze takového opatrovníka

<sup>66</sup> § 106 odst. 2 OZ

<sup>67</sup> § 106 odst. 2 OZ

<sup>68</sup> § 37b odst. 1 ZoR

<sup>69</sup> § 31 odst. 1 písm. c) ZoR



ustanovit omezen na situace, kdy pro takový zásah existují odůvodněné skutečnosti. Soud v rozhodnutí o ustanovení opatrovníka nejen vymezí rozsah jmění dítěte, které bude opatrovník oprávněn spravovat, ale zároveň také stanoví, jakým způsobem může být s tou kterou částí jmění dítěte nakládáno a dále si může některé dispozice se jměním dítěte vyhradit ke schválení.

## 3.2 Výživné

### 3.2.1 Obecně

České rodinné právo stojí při nahlížení na vztahy mezi rodiči a dětmi do jisté míry na určitém pojmovém bipolárním a striktním dělení mezi rodičovskou zodpovědností a výživným. Tomuto dělení přispívá i systematika samotného zákona o rodině, který tyto dva instituty odděluje. Naproti tomu toto dělení nemá svůj základ v právních předpisech, které stojí v hierarchii právních předpisů výše než zákon o rodině. Je tedy otázkou, zda dělení provedené v zákoně o rodině, které je v teorii důsledně odděleně vykládáno, je skutečně účelné.

Listina základních práv a svobod, jakožto primární zdroj subjektivních práv subjektů práva v českém právním řádu, zakotvuje právo dítěte na „rodičovskou výchovu a péči“<sup>70</sup> a stejně tak zakotvuje nárok „rodičů, kteří pečují o děti“<sup>71</sup> na pomoc státu. Převvedeno optikou rovnice vztahu subjektivního práva a odpovídající subjektivní povinnosti výše uvedená ustanovení zakotvují povinnost rodičů dítěti (řádnu) výchovu a péči poskytovat a zároveň povinnost státu vytvořit rodičům pro splnění těchto povinností odpovídající podmínky. Plnění těchto povinností je Listinou přiručeno zvláštní význam, který je chráněn přímou vynutitelností těchto povinností dle těchto ustanovení Listiny, a nikoliv prostřednictvím a v mezích příslušných zákonných norem<sup>72</sup>. Ve stejném duchu se o právech dítěte vyjadřuje i Úmluva, podle níž jsou státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy, povinny respektovat zásadu, že rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Lze tedy vysledovat, že ústředním bodem práva dítěte je tedy podle výše uvedených právních norem výchova a péče o dítě. Výchova a péče však, ve smyslu výše uvedených předpisů, není cílem a hodnotou, kterou tyto předpisy chrání a zaručují; jsou to pouze prostředky, pomocí nichž je zajišťován vlastní cíl: blaho a zájem dítěte a zprostředkovaně rovněž zájem společnosti na tom, aby dítě do společnosti vstoupilo jako její rovnoprávný člen.

Výše uvedená práva dítěte, chráněná již na úrovni v hierarchii právních norem nejvýše postavených předpisů, jsou dále rozvedena v zákonných a podzákonných normách, především pak v zákoně o rodině. Pojem péče o dítě je blíže specifikováno v ustanovení § 31 ZoR, které podává legální definici rodičovské zodpovědnosti. Podle tohoto ustanovení se komplex práv a povinností tvořících rodičovskou zodpovědnost rozpadá do tří relativně samostatných kategorií: (i) péči o dítě včetně péče o zdraví dítěte, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, a dále pak (ii) zastupování nezletilého dítěte a (iii) správě majetku dítěte. I přes výše uvedené vnitřní rozdělení rodičovské zodpovědnosti lze i v tomto institutu spatřovat primární význam péče o dítě, jehož nedílnou součástí je i zajištění možnosti dítěte právně vystupovat i ve vztazích, ve které nemusí být pro svůj vývoj ještě intelektuálně schopno vstupovat svým vlastním právním jednáním, a rovněž zajištění vlastního jmění ze stejných důvodů. Nelze

<sup>70</sup> Čl. 32 odst. 4 věta první Listiny

<sup>71</sup> Čl. 32 odst. 5 Listiny

<sup>72</sup> Čl. 41 odst. 1 Listiny

nepostřehnout, mimo jiné i ze systematiky tohoto zákonného ustanovení, že zastupování dítěte v právním jednání a správa jeho majetku jsou více méně pouze mají postavení doplňujících práv a povinností rodičů, které jsou *sine qua non* samotné péče o dítě a bez zakotvení povinnosti rodičů o dítě pečovat s souladu s jeho zájmy a zájmy společnosti na jeho řádné výchově by zbyla práva a povinnosti dítě zastupovat a spravovat jeho jmění ztrácely svůj význam.

Naopak odděleně od institutu rodičovské zodpovědnosti upravuje zákon o rodinně vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi. Vyživovací povinnost, resp. povinnost poskytovat výživné, obecně značí povinnost uspokojování všech životních potřeb toho, komu má být poskytováno<sup>73</sup>. U vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem tak bude předmětem vyživovací povinnosti výživné ve smyslu zajišťování životních potřeb dítěte potřebných k jeho všestrannému rozvoji, jak po stránce fyzické, tak po stránce duševní a mravní.

Oddělení vyživovací povinnosti od rodičovské zodpovědnosti má svůj formální důvod, neboť v části třetí Zákona o rodině nazvané „Výživné“, jsou obsaženy ucelené vyživovací povinnosti mezi různými subjekty, ovšem svým obsahem, by se vyživovací povinnost měla řadit do části druhé Zákona o rodině, neboť bez plnění vyživovací povinnosti by šlo jen těžko dostát rodičovské zodpovědnosti, což by následně zakládalo možnost postupovat v souladu s § 44 ZoR – srovnej článek 2.3.1 obecné části této diplomové práce.

### 3.2.2 Druhy výživného

V naší právní úpravě definice výživného chybí. Subjekty práv a povinností plynoucích z výživného jsou osoby spojené rodinným, příbuzenským vztahem. Rozdíly mezi jednotlivými druhy výživného reflektuje zájem společnosti, resp. státu, na ochraně příslušného subjektu. Z tohoto hlediska se do popředí dostává zájem dítěte, což má, mimo jiné, za důsledek, že v případě, kdy vedle sebe bude existovat více vyživovacích povinností současně, bude mít vyživovací povinnost rodičů vůči dětem přednost před ostatními vyživovacími povinnostmi. Ačkoliv zákon takovou přednost vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem explicitně nezakládá, je implicitně obsažena v systematice ZoR. Tato priorita je rovněž vyjádřena i nepřímo např. tím, že řízení o výživném pro nezletilé dítě je možné zahájit i bez návrhu<sup>74</sup>. Mezi dětmi oprávněnými z výživného je třeba rozlišovat mezi dětmi zletilými a nezletilými; nezletilci mají pak přednost před zletilými, neboť zde je naléhavost potřeby zajistit výživné vyšší.

Jak jsem již uvedla výše, výživné nelze redukovat na uspokojování základních životních potřeb. Je nutné na výživné nahlížet v souvislosti s obsahem rodičovské zodpovědnosti, vzhledem k tomu, že náklady na výkon rodičovské zodpovědnosti, nejsou ničím jiným, než výživným. Jedná se o majetkový vztah, který má charakter osobních práv a povinností, které jsou dány pouze subjektům rodinněprávních vztahů. Výživné slouží k uspokojování veškerých potřeb oprávněného dítěte<sup>75</sup>.

<sup>73</sup> In: Holub, M., Nová, H.: *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. LINDE PRAHA, 2004.

<sup>74</sup> § 176 OSŘ

<sup>75</sup> Viz Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *České rodinné právo*. 2. vydání. Doplněk, 2001, str. 219: „Výživným se rozumí zabezpečování a úhrada osobních potřeb mezi subjekty rodinněprávního vztahu, nejenom tedy zajišťováním výživy ve vlastním slova smyslu, ale i uspokojení ostatních hmotných a kulturních potřeb oprávněného subjektu v rozsahu, který je dán odlišně od jednotlivých druhů vyživovací povinnosti.“

Plnění vyživovací povinnosti bude ve většině případů přirozenou součástí a projevem osobního vztahu k dítěti. Nebude tedy činěno z důvodu zákonné povinnosti. Ustanovení o výživném se uplatní zpravidla až v případech, kdy dojde k deformaci rodinného života.

### 3.2.3 Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem trvá do té doby, pokud děti nejsou samy schopny se živit<sup>76</sup>. Zákon v tomto ohledu nečiní rozdíl mezi zletilými a nezletilými dětmi a hranice je stanovena subjektivně, schopností se živit. Schopnost se živit je individuální u každého člověka. Svou roli zde hraje věk, zdravotní stav, doba přípravy na budoucí povolání atd. S ohledem na výše uvedené kritérium schopnosti se živit samostatně nelze vyloučit i případy, kdy by rodiče měli ke svému dítěti vyživovací schopnost po celý život. Je však zřejmé, že dosažené takového stavu není cílem příslušných ustanovení ZoR. Jejich smyslem je poskytnout dítěti materiální zázemí po dobu přípravy na budoucí povolání. Tato příprava však nemůže trvat nekonečně dlouho, a tak soudní praxe presumuje, že onou hranicí přiměřenosti je dosažení věku 26 let dítěte (toto samozřejmě neplatí absolutně s ohledem např. na zdravotní stav dítěte). S ohledem na tuto soudní praxi by tak zřejmě výkon práv dítěte odpovídající vyživovací povinnosti rodiče v případech, kdy dítě již výše stanovené věkové hranice dosáhlo, bylo v rozporu s dobrými mravy, a tedy by soud takovému výkonu nepřiznal právní ochranu.

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem vyplývá přímo ze zákona a rodiče jí nejsou zproštěni a v případech, kdy jsou jejich práva derogována dle ustanovení §§ 44 a 45 ZoR.

Jak již bylo řečeno výše, soud rozhoduje o výživném v případech, kdy jsou rodinné vztahy narušeny:

- (i) Rozvod manželství, což je zřejmě nejčastější skutečnost, která je důvodem k soudnímu rozhodování o výživném. Soud je povinen upravit práva a povinnosti k dítěti po dobu po rozvodu, a to ještě před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství<sup>77</sup>.
- (ii) Rodiče nežijí spolu - zde se jedná o rozhodnutí soudu, pokud chybí dohoda o výchově a výživě dětí mezi rodiči, kteří spolu nežijí. V takovém případě je možné rozhodnout i bez návrhu, jak má ten který z rodičů přispívat na výživu, přičemž není rozhodné, zda-li jsou rodiče manželé či nikoliv<sup>78</sup>.
- (iii) Rodiče sice spolu žijí, ale jeden z nich neplní dobrovolně své povinnosti k nezletilému dítěti<sup>79</sup>.
- (iv) Příklad, kdy je dítě svěřeno do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče podle ustanovení § 45 ZoR. Soud v takovém případě vymezí rozsah práv a povinností k dítěti<sup>80</sup>.

<sup>76</sup> § 85 odst. 1 ZoR

<sup>77</sup> § 26 odst. 1 ZoR

<sup>78</sup> § 86 odst. 1 a § 50 ZoR

<sup>79</sup> § 86 odst. 2 ZoR

<sup>80</sup> § 45 odst. 4 ZoR

- (v) Řízení o výživě je spojeno s řízením o určení otcovství podle ustanovení § 113 OSŘ.
- (vi) Řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče. Po právní moci rozsudku o svěřeni a po právní moci správního rozhodnutí o přiznání příspěvku podle §§ 37 až 39 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, vydá soud rozhodnutí o stanovení výživného. Nárok na výživné zde přechází na stát. Jde o případ zákonné cesse, jejímž smyslem je pomoci pěstounům, aby nemuseli výživné případně vymáhat.

#### 3.2.4 Rozsah výživného

Vzhledem ke skutečnosti, že není objektivně možné stanovit výši výživného paušálně přímo v obecné zákonné normě, je rozhodování o výši a rozsahu výživného v konkrétních případech svěřeno soudům.

##### (i) Obecně

Rozsah, v jakém soud přizná dítěti výživné, je determinován ustanovením § 96 ZoR<sup>81</sup>, v němž jsou uvedena obecná kritéria pro posuzování výši výživného. Zohledňuje na jedné straně odůvodněné potřeby dítěte a zároveň schopnosti, možnosti a majetkové poměry rodiče. Toto jsou ovšem více či méně neurčité právní pojmy, které je zapotřebí přiměřeným způsobem definovat.

##### (a) Odůvodněné potřeby

Potřeby dítěte (jídlo, ošacení, kultura, vzdělávání a jiné) jsou určeny věkem dítěte, zdravotním stavem, intelektem, nadáním atd. Závisí zároveň na rodinné situaci, jejích možnostech a životní úrovni. Odůvodněné potřeby dítěte tedy úzce souvisí se zásadou podílení se na životní úrovni rodičů<sup>82</sup>. U každého dítěte budou tedy potřeby jiné i v závislosti na individualitě každé rodiny. Hodnotícím kritériem pro životní úroveň rodiče, resp. dítěte, pak není pouze jeho příjem, ale celkové poměry. Pokud to majetkové poměry rodiče připouštějí, lze za odůvodněné potřeby dítěte považovat i tvorbu úspor<sup>83</sup>. Plnění vůči dítěti nemusí být ze strany rodičů totožné<sup>84</sup> a ani tomu v praxi ve většině případů nebude. Je zapotřebí vzít v úvahu, kdo o dítě osobně pečuje, protože osobní péče je také formou plnění vyživovací povinnosti rodiče vůči dítěti.

##### (b) Schopnosti a možnosti rodiče

Další proměnnou, kterou soud zkoumá při rozhodování o výši výživného, jsou schopnosti a možnosti povinného rodiče. Cílem je zjistit, nakolik schopnosti rodiče a jeho objektivní možnosti ovlivňují možný příjem

<sup>81</sup> § 96 odst. 1 ZoR: „Při určení výživného přihlédne soud k odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i k schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného. Při hodnocení schopnosti, možnosti a majetkových poměrů povinného zkoumá soud, zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti, nebo majetkového prospěchu, popřípadě zda nepodstupuje nepřiměřená majetková rizika.“

§ 96 odst. 2 ZoR: „Výživné nelze přiznat, jestliže by bylo v rozporu s dobrými mravy.“

<sup>82</sup> § 85 odst. 2 ZoR

<sup>83</sup> § 85a odst. 2 ZoR

<sup>84</sup> § 85 odst. 3 ZoR

rodiče, a tedy jinými slovy zjistit, jaká výše výdělku je spravedlivě požadovatelná a očekávatelná od povinného rodiče. Zde se projevuje tzv. zásada potenciality výdělku. I přes poměrně jasnou dikci výše uvedeného zákonného ustanovení se jedná o nejednoznačné a poměrně kontroverzní ustanovení, které v sobě skrývá mnohá úskalí.

V tomto ustanovení dochází ke střetu několika základních lidských práv, jejichž interakce a střety jsou rodinněprávním vztahům vlastním: je to jednak právo dítěte na zvláštní ochranu ve smyslu čl. 31 Listiny a jednak právo rodiče na svobodu v nejširším slova smyslu dle čl. 3 odst. 3 Listiny, konkretizovanou v tomto smyslu ustanovením čl. 26 Listiny, zakládající svobodu rozhodovat o svém povolání, v případě závislé činnosti, či podnikání v případě činnosti nezávislé. Zatímco svoboda rodiče v nejširším smyslu je narozením dítěte primárně limitována řadou zákonných ustanovení upravujícími zejména rodičovskou zodpovědnost a výživné rodičů vůči dětem, svoboda povolání či podnikání je limitována pouze ve smyslu vyživovací povinnosti, tedy poskytnout dítěti výživné tak, aby mělo možnost podílet se na životní úrovni svých rodičů. Jak již bylo zmíněno výše v kapitole 2.1.4 výše, střet obecných principů neznamená popření jednoho principu druhým, ale pouze převážení jednoho z principů v té které situaci nad druhým v závislosti na závažnosti toho kterého z principů. Nahlíženo touto optikou, je zapotřebí zkoumat závažnost výše uvedených principů při hledání schopností a možností rodiče při stanovení rozsahu výživného.

Ustanovení § 96 odst. 1 ZoR je ustanovením, které je podpůrné pro uplatnění a vynucení zásady, dle které je oprávněno podílet se na životní úrovni svých rodičů. Vzhledem k tomu, že významným faktorem při zjišťování příslušné životní úrovně je, ačkoliv nikoliv jediným, příjem rodiče, padá toto ustanovení na pokud možno spravedlivé určení příjmu rodiče tak, aby bylo možné stanovit životní úroveň, na které bude mít dítě právní nárok participovat. Pro určení co možná nejspravedlivější určení výše příjmu rodiče tak výše uvedené ustanovení zákona o rodině používá kritéria „schopností a možností“ rodiče.

Jestliže daný příjem rodiče v konkrétním případě představuje soubor subjektivních a existujících schopností a možností rodiče, které spoludeterminují spolu s majetkovými poměry rodiče jeho životní úroveň, stanoví výše uvedená kritéria objektivní poměry, které by mohly být spravedlivě očekávány u rodiče, jehož možnosti a schopnosti jsou srovnatelné se subjektivními možnostmi a schopnostmi konkrétního rodiče v tom kterém případě. Takové nahrazení subjektivních podmínek objektivními není v českém právu ojedinělé a lze ho nalézt napříč právními odvětvími<sup>85</sup>. Soud tedy při posuzování schopností a možností nezkoumá subjektivní možnosti a schopnosti konkrétního rodiče izolovaně, ale porovnává je s objektivními možnostmi a schopnostmi srovnatelného rodiče. Zatímco posuzování možností se zřejmě bude odvíjet od skutečností, které jsou pro soud zjistitelné, např. dle

<sup>85</sup> Příkladem budiž ustanovení § 266 zák. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, pojednávající o výkladu právních úkonů, dle kterého je primárním vykládacím pravidlem úmysl konkrétních stran daného právní úkonu a nelze-li jej zjistit, pak se nahrazuje úmyslem, který by mu v dané situaci přiřadila třetí osoba

dosaženého vzdělání, zkušeností v daném pracovním oboru, popř. postavení v takovém oboru, spolu s danou situací na trhu práce, posuzování schopností rodiče s „objektivními“ schopnostmi srovnatelného rodiče je pojmově nemožné.

V tomto ohledu je zapotřebí poznamenat, že výše uvedená objektivní kritéria sice mohou ještě pomoci při utváření představ soudu o možných a spravedlivě požadovatelných hospodářských výsledků „srovnatelného“ rodiče v případech, kdy soud hodnotí tyto výsledky dosažené v závislé činnosti. V oblasti nezávislé činnosti, ať už ve formě podnikatelské činnosti či participaci na právnických osobách – podnikatelích, jsou tato kritéria objektivně neurčitelná a pokus o jejich vymezení a následné vynucení by nutně znamenal nepřípustnou ingerenci státní moci do zaručené svobody na podnikání dle čl. 26 Listiny.

Budeme-li se dále věnovat otázce objektivních možností rodiče, musíme nutně dojít k závěru, že právě toto klíčové stanovení objektivních možností musí odrážet kompromis mezi výše uvedenými ústavními principy zvláštní ochrany dítěte a svobodou rodiče rozhodovat o svém povolání, v případě závislé činnosti, či podnikání v případě činnosti nezávislé. Z hlediska principu zakotvujícím zvláštní ochranu dítěte, včetně v něm zahrnutého práva dítěte na participaci na životní úrovni svých rodičů, jsou objektivní možnosti rodiče dnes, a po vstupu České republiky do Evropské unie obzvláště, velmi široké a pohybují se od změny zaměstnání v místě pobytu rodiče a rodiny, přes změnu zaměstnání v rámci České republiky až po změnu pobytu rodiče a rodiny v rámci Evropské unie. Na druhé straně stojí ústavní princip svobody volby povolání a provozování nezávislé činnosti dle článku 26 odst. 1 Listiny<sup>86</sup>, jehož důraz je rovněž podtržen systematickým zařazením do části Listiny pojednávající o hospodářských, sociálních a kulturních právech, kde je uveden jako první v pořadí; na základě tohoto ústavního principu má každý právo na svobodnou volbu povolání, včetně možnosti svobodně výkon takového povolání ukončit. Svoboda volby povolání a podnikání tak tvoří ústavní mantinel posuzování objektivních možností rodiče, které je soud povinen posuzovat.

Z tohoto hlediska se část ustanovení § 96 odst. 1 ZoR pojednávající o hodnocení „...zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání, či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu, popřípadě zda podstupuje nepřiměřená majetková rizika“ skutečně pohybuje, resp. některé z jeho interpretací, na samotné hranici ústavnosti. Bude tedy záležet na velmi důsledné postupu soudu při zjišťování všech relevantních okolností daného případu tak, aby bylo zachováno právo dítěte na participaci na životní úrovni svých rodičů za současného zachování práv rodičů na svobodnou volbu povolání.

Je k diskusi, zda-li výše citovaná část § 96 odst. 1 ZoR není duplicitní vůči obecné zásadě, dle které výkon práv, které bez právního důvodu zasahuje do práv a oprávněných zájmů třetích osob, nebo které je

<sup>86</sup> Čl. 26 odst. 1 Listiny: „Každý má právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost.“

v rozporu s dobrými mravy, nepožívá právní ochrany<sup>87</sup>. Jednání rodiče povinného vyživovací povinností spočívající ve výkonu práv na svobodnou volbu závislé činnosti, nezávislé činnosti či jiné výdělečné činnosti, nesmí směřovat k omezení práv dítěte na podílení se na životní úrovni svých rodičů. Jestliže tomu tak je, jedná se o výkon práva, který nepožívá právní ochrany spolu se všemi důsledky, které české právo s takovým šikanózním výkonem práva spojuje. V tomto směru se výše uvedené ustanovení zákona o rodině jeví duplicitním.

Jak ostatně i z výše citované části ustanovení vyplývá, nelze než uzavřít, že smyslem § 96 odst. 1 ZoR je zamezit případům, kdy povinný rodič jedná způsobem zasahujícím do práv a oprávněných zájmů dítěte; jedná se tedy o ochranné ustanovení, které by mělo být užito k ochraně zájmů dítěte použitím výše uvedených objektivních kritérií pouze v případě, kdy existuje podezření, že subjektivní kritéria v tom kterém případě jsou ze strany rodiče, coby povinného vyživovací povinností vůči dítěti, pokřivena výkonem práv rodiče způsobem odporujícím dobrým mravům nebo zasahujícím do práv a oprávněných zájmů dítěte, a tedy nepožívajícím právní ochrany. V tomto smyslu toto ustanovení obdobné ustanovení § 85a odst. 1 s tím rozdílem, že neobsahuje onu sankční část této právní normy, ale pouze uvedení do žádoucího a spravedlivě požadovatelného stavu.

Je rovněž zapotřebí dodat, že zásada potenciality výděleku není vlastní pouze určování výše výživného rodičů vůči dětem, ale také např. u určování rozsahu jiných vyživovacích povinností dle ZoR.

(c) Majetkové poměry rodičů

Jak již vyplývá z výše uvedeného, majetkové poměry rodiče se nehodnotí pouze podle příjmů, ale i podle celkového majetku, tedy např. movitého či nemovitého majetku či dalších, penězi ocenitelných práv. V případě osoby, která je zaměstnancem, není zpravidla pro soud problém učinit si o příjmu povinného a jeho majetkových poměrem odpovídající představu. V případě rodiče, jehož příjmy pramení z jiné, než závislé činnosti (judikatura zde v tomto ohledu značně nepřesně hovoří o „podnikatelích“)<sup>88</sup>, je však situace mnohem komplikovanější, neboť kritérium příjmu dle daňových předpisů v tomto ohledu nemusí být vypovídající. Důvodem způsobující nerelevantnost daňového posouzení příjmů a souvisejících nákladů na dosažení a udržení zisku je skutečnost, že takové náklady, které daňové předpisy posuzují převážně jako daňově uznatelné náklady, nemusí být při posuzování majetkových poměrů rodiči vnímány jako náklady, které takové majetkové poměry zhoršují. Příkladem budiž pořízení luxusního automobilu pro účely podnikání, které však v drtivé většině případů bude sloužit i k osobním potřebám povinného a jeho rodiny. Soud tedy může požadovat, mimo jiné, i předložení příslušné účetní evidence. Soud

<sup>87</sup> § 3 odst. 1 OZ

<sup>88</sup> I přes to, že příslušná judikatura hovoří o „podnikatelích“, nepůjde vždy o činnosti, které lze podřadit pod pojem „podnikání“, jak jej vymezuje zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník. Půjde o případy účasti na obchodních společnostech a souvisejících příjmů, příjmů z nájmu či práv duševního vlastnictví či pouze jiné výnosy z již nabytého majetku.

zohledňuje rovněž i skutečnost, že se povinný účastní na podnikání obchodní společnosti, a vyžádat si relevantní informace o této obchodní společnosti, zejména pak informace o jejím hospodaření. U podnikatelů se také bude častěji uplatňovat možnost složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnu<sup>89</sup>. Bude se to týkat případů, kdy má povinný nepravidelné příjmy, postupuje majetková rizika, je dlouhodobě v zahraničí atd. Největší ochranou dítěte proti nepřiznání příjmu od rodiče-podnikatele je ustanovení § 85a ZoR. Toto ustanovení přímo zakládá povinnost příslušné osoby, aby své majetkové poměry prokázala, jinak platí právní fikce o průměrném měsíčním příjmu. V takových případech se má za to, že příjem rodiče-podnikatele dosahuje patnáctinásobku životního minima rodiče<sup>90</sup>. Svým způsobem se jedná o zákonnou sankci pro rodiče, kteří ze zjevných důvodů své skutečné příjmy nechtějí pro účely stanovení výživného priznat a dítě tak na jeho právech zkrátit.

Skutečnost, že povinný je ochoten doložit své příjmy až po právní moci rozsudku, vynesného na základě fiktivního příjmu, není důvodem pro změnu poměrů podle § 99 ZoR.

(ii) Změna poměrů – změna výživného

Při určování výše výživného platí zásada rebus sic stantibus, tzn. že stanovení výživného má odpovídat poměrům, za nichž je stanoveno. Úprava výživného se děje podle stavu, který je v době vydání rozhodnutí. Ke změně poměrů může dojít jak na straně oprávněného (věk, vzdělávání), tak na straně povinného (pokles, zvýšení příjmů), soud pak může rozhodnout o změně výživného<sup>91</sup>. O změně nemusí rozhodovat tentýž soud jako o výživném a i procesní pozice mohou být převrácené. Ustanovení § 99 ZoR společně s § 163 Občanského soudního řádu je výjimkou ze zásady, že pravomocné rozhodnutí nelze měnit jinak než mimořádnými opravnými prostředky. Odstavec 2 §163 OSŘ je pojat obecně, a to tak, že rozsudky ve věcech nezletilých lze měnit.

Vzhledem k tomu, že existuje mnoho možností, jak se mohou změnit poměry, jak celý proces řízení o změně poměrů zrychlit, zefektivnit a zlevnit. Domnívám se, že by jistou možností bylo, kdyby se v určitých případech výživné snižovalo/zvyšovalo automaticky, bez nutnosti zásahu soudu. Například stanovit valorizované výživné, které by bez dalšího reflektovalo poměry v návaznosti na změny v příslušném indexu spotřebitelských cen - inflaci.

(iii) Nenávratnost spotřebovaného výživného

Účelem této zásady vyjádřené v § 99 ZoR, je zabránit zhoršení životní úrovně nezletilého (kdyby musel vrátit to, co nemá). Podstatou je, že pokud je plněno více, než je stanoveno v rozsudku, a to za dobu minulou, výživné se nevrací a nelze ho ani zúčtovat do budoucna. Dokonce i v případě, že je použito ke tvorbě úspor<sup>92</sup>, zůstává oprávněnému. Pokud je plněno víc než je uloženo

<sup>85</sup> § 97 odst. 2 ZOR

<sup>90</sup> Po poslední novele ZOR s účinností od 1. ledna 2007 se bude jednat o 12,7násobek životního minima rodiče.

<sup>91</sup> V případě nezletilého i bez návrhu podle §163 odst. 2 OSŘ

<sup>92</sup> § 85a odst. 2 ZoR



v rozsudku, a to po vydání rozsudku, pak má přeplatek na výživném právní postavení daru.

Přeplatky na výživném mohou vyvolat dojem, že se jedná o bezdůvodné obohacení podle § 451 a násl. OZ, neboť oprávněný z výživného se tím bezdůvodně obohatil na úkor povinného z výživného. Ovšem ustanovení § 99 odst. 1 ZoR je zvláštní úpravou a vylučuje tak použití občanského zákoníku<sup>93</sup>.

### 3.2.5 Zpusob plnění vyživovací povinnosti

Zpusob plnění vyživovací povinnosti je závislý na několika faktorech. Zda se jedná o plnění vůči zletilému či nezletilému dítěti, zda je plněno dobrovolně či nikoli. Při dobrovolném plnění vůči nezletilému dítěti půjde hlavně o naturální formu plnění. Jinak půjde zpravidla o plnění v penězích.

Další formou plnění vyživovací povinnosti je osobní péče o dítě. Péče musí být soustavná a přispět k uhrazování potřeb dítěte (§ 85 odst.3 ZoR ). Osobní péči pak soud vždy zohledňuje při výměře výživného.

V případě, že výživné stanoví soud, je způsob plnění stanoven převážně v penězích. Výživné je pak obvykle splatné v pravidelných měsíčních splátkách a na měsíc dopředu. Pokud to majetkové poměry dovolí, může soud rozhodnout nejen o pravidelných splátkách, ale i o tvorbě úspor zabezpečujících zejména přípravu na budoucí povolání.

Právo na výživné se nepromlčuje, promlčuje se pouze jeho splatnost<sup>94</sup>. U splátek je nutné odlišit dva druhy promlčecích dob. promlčecí doba je závislá na tom, zda se jedná o dlužné částky za období před právní mocí rozsudku o výživném nebo až po ní:

(i) doba tříletá

Jedná se o obecnou promlčecí dobu podle § 101 OZ. V této době se promlčují splátky za období po právní moci rozsudku o výživném. Doba začíná běžet dnem splatnosti každé jednotlivé splátky.

(ii) doba desetiletá

Týká se splátek, které vznikly před právní mocí rozsudku. Doba začíná běžet uplynutím dne splatnosti, stanoveným v rozsudku. Zde se jedná o přiznání práva pravomocným rozhodnutím soudu podle §110 OZ

U promlčení je opět nutné odlišit děti zletilé a nezletilé. Zatímco zletilým je možné přiznat právo na výživné ode dne zahájení soudního řízení, u nezletilých dětí je možné požadovat výživné až tři roky zpět.

### 3.2.6 Trvání vyživovací povinnosti

Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti vyplývá přímo ze zákona.

(i) Vznik

Vznik vyživovací povinnosti lze rozdělit na vznik zákonný (a) a soudní(b).

<sup>93</sup> § 104 ZoR

<sup>94</sup> § 98 ZoR

- (a) Vyživovací povinnost vzniká narozením oprávněného, narozením vznikají fyzické osobě práva a povinnosti<sup>95</sup>, tedy i právo na výživné. Narozením vzniká vztah s rodiči, který je základem vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem.
- (b) Od zákonného počátku vzniku je třeba odlišit vznik vyživovací povinnosti z rozhodnutí soudu. Soud rozhoduje až ve chvíli, kdy jsou splněny podmínky pro soudní úpravu (viz výše). Soudní vznik vyživovací povinnosti se tedy váže ke konkrétní době. Například v případě úpravy poměrů po dobu po rozvodu není den právní moci rozhodnutí o rozvodu dnem počátku vyživovací povinnosti, ale dnem počátku její soudní úpravy.

Soud musí ve svém rozhodnutí vzít v úvahu výživné, které bylo poskytováno na výživu dítěte před rozhodnutím. Zúčtuje tak vše, co bylo plněno, např. podle předběžného opatření podle ustanovení § 76 odst. 1 písm. a) nebo § 102 OSŘ).

(ii) Zánik

- (a) Obecný důvod zániku vyživovací povinnosti je v § 85 odst. 1 ZoR. Vyživovací povinnost zaniká v době, kdy je dítě samo schopno se žít. Povinnost zásadně trvá po dobu přípravy na budoucí povolání, soudy by ale měly akceptovat hranici šestadvaceti let, a to s ohledem na příslušné právní předpisy sociálního zabezpečení<sup>96</sup>. Schopnost se žít ale není vázána na věk, může se tedy týkat i osoby nezletilé (viz výše).

Skutečnost, že je dítě schopno samo se žít, je změnou poměrů, a tedy i důvodem k rozhodnutí soudu podle § 99 ZoR a § 163 OSŘ. Soud pak vynese výrok, že vyživovací povinnost končí, a stanoví dobu, kdy končí.

- (b) Uzavření manželství. Vyživovací povinnost mezi manželi předchází vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem. Pouze v případě, že manžel dítěte by nebyl schopen zajistit výživu v potřebném rozsahu, vyživovací povinnost rodiču trvá. Má zde subsidiární úlohu.
- (c) Osvojení. Osvojení mění právní postavení příslušných subjektů a osvojenec vstupuje do nové rodiny. Končí právní vazby s biologickou rodinou, a tedy i všechna práva a povinnosti s tím spojená<sup>97</sup>.
- (d) Smrt. Vyživovací povinnost zaniká jak smrtí oprávněného tak povinného. Výživné je majetkový vztah, který má charakter práv a povinností. Tato práva povinnosti nelze převést na jiné osoby a nepřecházejí děděním. Smrtí dlužníka povinnost nezanikne, ledaže jejím obsahem bylo plnění, které mělo být provedeno osobně dlužníkem. Smrtí věřitele právo zanikne, bylo-li plnění omezeno jen na jeho osobu<sup>98</sup>. Vyživovací povinnost tedy smrtí zaniká. Smrt ovšem nemá vliv na dávky výživného splatné ke dni smrti, a tyto jsou pak předmětem dědictví. Výživné však nelze stanovit za období předcházející smrti povinného. Pokud nebylo

<sup>95</sup> § 7 OZ

<sup>96</sup> § 38 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

<sup>97</sup> § 72 odst. 1 ZoR

<sup>98</sup> § 579 OZ

před jeho smrtí soudem pravomocně rozhodnuto, neexistuje ani dluh na výživném. Smrtí povinného dochází ke ztrátě způsobilosti být účastníkem řízení, a tak i k naplnění podmínek § 107 OSŘ.

V případě usmrcení povinného se pozůstalým hradí náklady na výživu, které zemřelý poskytoval nebo poskytovat měl, a to za podmínek § 448 Občanského zákoníku.

### 3.2.7 Neplacení výživného

V případě, že povinná osoba nesplní svou povinnost výživné ve stanovené výši zaplatit, a to ani po právní moci rozsudku o výživném, připadají v úvahu dvě možnosti řešení, přičemž obě lze použít současně nebo každou zvlášť:

(i) podání návrhu na výkon rozhodnutí

Výkon rozhodnutí lze učinit pouze na návrh, bez ohledu na to, zda se týká vyživovací povinnosti povinného vůči dětem zletilým či nezletilým. V návrhu musí oprávněný uvést, jakým způsobem má být výkon rozhodnutí proveden<sup>99</sup>, a to v případě, že výkon rozhodnutí provádí soud. Pokud výkon provádí exekutor, v návrhu soudu na pověření exekutora se způsob neuvádí, neboť u exekuce prováděné exekutorem podle zákona č. 120/2001 Sb., exekuční řád, ve znění pozdějších předpisů, nemá oprávněný právní nárok na určení jednoho ze způsobu exekuce; výběr konkrétního způsobu náleží exekutorovi.

Občanský soudní řád stanoví řadu výjimek oproti běžnému výkonu rozhodnutí, které odrážejí ústavní princip zvláštní ochrany dítěte. Systémově se jedná o podobné výjimky jako u nalézacího řízení. Jde například o otázku místní příslušnosti soudu, zohlednění změny poměrů atd. Důležitým projevem tohoto principu je např. přednostní postavení pohledávky na výživném při výkonu rozhodnutí formou srážek ze mzdy povinného či formou prodeje jeho nemovitosti.

(ii) podání trestního oznámení pro trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 trestního zákona<sup>100</sup>

Podmínkou v takovém případě je, aby povinný neplnil svou povinnost soustavně a delší dobu. Judikatura se shodla na šesti měsících neplnění, což však lze s ohledem na konkrétní situaci korigovat. K naplnění příslušné skutkové podstaty postačí zavinění ve formě nedbalosti, úmysl se nevyžaduje.

V této souvislosti se zvláštní ochrana práv dítěte projevuje tím, že již samotné podání trestního oznámení může vést k plnění vyživovací povinnosti, a to díky zvláštnímu ustanovení o účinné lítosti v trestním zákoně<sup>101</sup>. V prodloužení lhůty pro projevení účinné lítosti a zániku trestnosti samotným projevem účinné lítosti se rovněž projevuje princip ochrany zájmů dítěte, který v tomto momentu převažuje nad celospolečenským zájmem na ochranu před pachatelem trestného činu.

## 3.3 Procesní ochrana práv dítěte

<sup>99</sup> § 261 OSŘ

<sup>100</sup> § 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

<sup>101</sup> § 214 trestního zákona: „Trestnost zanedbání povinné výživy (§ 213) zaniká, jestliže trestný čin neměl trvale nepříznivých následků a pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlášovat rozsudek.“

Podstatou procesněprávní ochrany dítěte je totožná s ochranou hmotněprávní. Důvodem je veřejný zájem na ochraně nezletilých osob. Narozdíl od sféry hmotného práva, kde je taková ochrana poskytována někdy i dětem zletilým (např. výživné), zde se jedná pouze o děti nezletilé, neboť při nabytí plné způsobilosti k právním úkonům, již fyzická osoba může na sebe vzít závazky bez jakýchkoliv omezení.

### 3.3.1 Společné rysy procesní ochrany

Řízení ve věcech dítěte je řízením nesporným a je upraveno v části třetí hlavy páté Občanského soudního řádu nazvané „Péče soudu o nezletilé“<sup>102</sup>. Vzhledem k tomu, že se jedná o nesporné řízení, lze jej zahájit jak na návrh, tak bez návrhu, čímž se fakticky omezuje dispozice řízením pro zúčastněné strany. Rovněž je omezena dispozice předmětem řízení, neboť soud není vázán tím, co je návrhem na zahájení řízení požadováno, a může tak přisoudit více či méně, než bylo v návrhu na zahájení řízení požadováno, nebo víceméně to, co bylo požadováno, nebo zcela něco jiného tak, jak vyplývá z ustanovení § 153 odst. 2 OSŘ. Ač to není u nesporného řízení běžné, rozhodnutí soudu má v těchto případech podobu rozsudku, čímž je vyjádřen společenský význam rozhodování o dětech. To, že se jedná o veřejný zájem dokládá i ustanovení § 35 odst. 1 písm. b) až d) OSŘ. Podle těchto ustanovení může státní zástupce vstoupit do již zahájeného řízení. Jde o jednu z mála možností, která umožňuje veřejnému zástupci působit na poli soukromého práva. Legitimací mu je pak veřejný zájem. Státní zástupce je dokonce aktivně legitimován k zahájení řízení za podmínek stanovených v ustanovení § 35 odst. 3 OSŘ<sup>103</sup>.

Účastenství se řídí ustanovením § 94 OSŘ, podle nějž je účastníkem navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno, a ti, o nichž to zákon stanoví. Z výše uvedeného vyplývá, že účastníkem takového řízení může být i státní zástupce. Nezletilé dítě je vždy účastníkem řízení. Nyní je však nutné vyřešit otázku procesní subjektivity. Od způsobilosti být účastníkem řízení je nutné odlišit způsobilost účastníku v řízení samostatně jednat. Občanský soudní řád v této souvislosti stanoví, že způsobilost být účastníkem má ten, kdo má práva a povinnosti. Svým ustanovením § 19 tak odkazuje na hmotněprávní úpravu<sup>104</sup>. Účastníkem řízení tedy může být narozené, a za podmínky narození, i nenarozené dítě. Okamžik nabytí procesní způsobilosti tak splývá s okamžikem početí, ale účinky procesní způsobilosti nastávají až narozením dítěte.

Stejně tak způsobilost samostatně v řízení jednat je totožná s hmotněprávní způsobilostí k právním úkonům. To znamená, že plnou způsobilost samostatně v řízení jednat nebývá fyzická osoba až okamžikem nabytí zletilosti. Je tedy teoreticky možné, aby i nezletilé dítě u soudu samostatně jednalo, pokud by tomu jeho duševní vyspělost odpovídala. Lze si tedy představit, že nezletilé dítě v jednoduché věci a v předpokládaném jednoduchém jednání o ní bude vystupovat samo. Předseda senátu ovšem může rozhodnout o nutnosti zastoupení takové osoby<sup>105</sup>. Toto je pojistkou pro případy, kdy by nezletilé dítě nemohlo dostatečně hájit svá práva.

<sup>102</sup> § 176 až 180 OSŘ

<sup>103</sup> § 35 odst. 3 OSŘ: „Ve věcech uvedených v odstavci 1 písm. b) až d) může státní zastupitelství podat ve veřejném zájmu návrh na zahájení řízení, nebylo-li zahájeno podle § 81 odst. 1 a 2, nebo na návrh jiného navrhovatele.“

<sup>104</sup> § 7 OZ

<sup>105</sup> § 23 OSŘ

Nicméně i v případě, že je nezletilé dítě zastoupeno, má právo na vyslovení svého názoru. Soud bere názor dítěte v úvahu se zřetelem na dosažený věk a na jeho rozumovou vyspělost. Toto právo dítěte být slyšeno vyplývá z čl. 12 Úmluvy, který byl do českého práva implementován, mimo jiné, prostřednictvím ustanovení § 31 odst. 3 ZoR; stejně vyznívá i ustanovení § 100 odst. 3 OSŘ.

Zákonným zástupcem dítěte je zpravidla rodič, soudem ustanovený opatrovník či poručník. Opatrovník i poručník se ovšem dítěte stávají až okamžikem, kdy zastupování rodiči či rodičem není ze zákonem stanovených důvodů možné. Tedy v případech, kdy rodiče zemřeli, byl učiněn zásah do rodičovské zodpovědnosti, který znemožňuje rodičům dítě zastupovat, nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Dalším důvodem je střet zájmů rodiče a dítěte anebo jiné důvody, kdy to zájem dítěte vyžaduje<sup>106</sup>. Například v řízeních podle § 176 odst. 1 OSŘ jsou rodiči účastníky, ale nemohou být zástupci dítěte v tomto řízení; dítěti tak bude ustanoven kolizní opatrovník, zpravidla orgán sociálněprávní ochrany.

### 3.3.2 Místní příslušnost

Místní příslušnost soudu se neřídí obecnou zásadou příslušnosti dle obecného soudu účastníka podle § 84 OSŘ, ale půjde o místní příslušnost výlučnou podle § 88 písm. c) OSŘ. Smyslem je přizpůsobit řízení tak, aby se řízení co možno nejméně dotklo dítěte v jeho každodenním životě. Místně příslušným soudem je tedy soud místně příslušný podle místa bydliště dítěte. Za bydliště dítěte ovšem není možné považovat pobyt dítěte založený opatřením dočasného charakteru, např. odevzdáním dítěte do péče budoucích osvojitelů<sup>107</sup>. Je ovšem možné ve vztahu k dítěti, aby za splnění podmínek § 177 odst. 1 OSŘ zakročil soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje.

Kromě ochrany ve formě výlučné místní příslušnosti je v řízení ve věcech dítěte možné uvažovat i tzv. přenesenou příslušnost soudu. V případech, kdy se změní okolnosti, podle nichž se posuzuje příslušnost, může příslušný soud přenést svou příslušnost na jiný soud, jestliže je to v zájmu nezletilého<sup>108</sup>. Jde o výjimku ze zásady, že pro určení příslušnosti jsou až do skončení řízení rozhodné okolnosti, které tu jsou v době jeho zahájení<sup>109</sup>.

### 3.3.3 Předběžná opatření

Účelem předběžných opatření je prozatímní úprava poměrů účastníků řízení a jejich funkcí může být také zamezení ohrožení výkonu rozhodnutí. Má formu usnesení. Nezletilých dětí se může týkat jak obecné předběžné opatření, tak zvláštní předběžné opatření podle § 76a OSŘ<sup>110</sup>. Zákonem je stanoven demonstrativní výčet případů, v němž může být předběžné opatření nařízeno. Nezletilého dítěte se dotýká:

- (i) v rámci obecných předběžných opatření

<sup>106</sup> § 83 ZoR

<sup>107</sup> Rozhodnutí R69/1967

<sup>108</sup> § 177 odst. 2 OSŘ

<sup>109</sup> § 11 OSŘ

<sup>110</sup> § 76a odst. 1 OSŘ: „Ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo předáno do péče osoby, kterou v usnesení označí.“

- (a) uložení výživného v nezbytné míře – nepůjde o výživné v takové výši, v jaké soud pravděpodobně přizná, ale jedná se o nutnost zabezpečit výživu dítěte v nezbytném rozsahu;
  - (b) odevzdání dítěte do péče druhého z rodičů nebo toho, koho soud označí, a
- (ii) v rámci zvláštního předběžného opatření

ustanovení § 76a OSŘ je základem úpravy zvláštního předběžného opatření ve věcech ochrany nezletilých dětí. Příslušným je okresní soud navrhovatele, přičemž navrhovatelem může být pouze obecní úřad obce s rozšířenou působností. Je třeba výslovně označit, že jde o návrh podle § 76a OSŘ. Toto předběžné opatření musí být vydáno bezodkladně, nejpozději však do 24 hodin. Nezletilý nemusí být zastoupen v řízení o nařízení předběžného opatření, ani při jeho provedení. Účastníci rovněž nemusí být vyslechnuti a usnesení se doručuje účastníkům řízení až při jeho výkonu. Důvodem všech těchto prvků je nutnost rychle jednat v dané situaci, který tak reflektuje převažující zájem dítěte nad ostatními zájmy chráněnými prostřednictvím Občanského soudního řádu. Pokud dítě nemá zákonného zástupce, nebo nemůže-li jej zákonný zástupce zastupovat, ustanoví mu soud opatrovníka, a to bezodkladně po provedení výkonu předběžného opatření; tímto opatrovníkem zpravidla bude příslušný orgán sociálněprávní ochrany. Předběžné opatření trvá jeden měsíc ode dne jeho vykonatelnosti. Pokud se zahájí řízení ve věci samé, trvá předběžné opatření do doby, než se stane vykonatelným rozhodnutí, jímž se řízení končí. Rodiče dítěte, orgán sociálněprávní ochrany, a opatrovník mohou kdykoliv soudu navrhnout zrušení předběžného opatření. Proti zamítavému rozhodnutí o návrhu na vydání předběžného opatření nelze použít mimořádné opravné prostředky.

To, zda je důvod k podání návrhu na vydání obecného či zvláštního předběžného opatření, závisí na míře ohrožení dítěte. Například předběžné opatření ve věci výživného se může stát zvláštním předběžným opatřením v případě, že je ohrožen život dítěte.

U předběžných opatření ve věcech výživného a zvláštního předběžného opatření podle § 76a OSŘ prokáže-li navrhovatel, že věc je osvobozena od soudních poplatků, není nutné hradit kauci pro zajištění náhrady škody či jiné újmy, která by předběžným opatřením vznikla<sup>111</sup>.

### 3.3.4 Osvobození od soudních poplatků

Řízení ve věci péče od nezletilých je osvobozena od soudních poplatků. Jde o osvobození věcné, jak vyplývá z ustanovení § 11 odst. 1 zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

## 4 Závěr

Práva dítěte mají v rámci právního řádu zvláštní postavení.

Především jejich ochrana je obtížná, neboť k realizaci těchto práv nepostačují zákonná ustanovení objektivního práva. Výrok, že „právo je jen minimum morálky“, zde nabývá

<sup>111</sup> § 75b OSŘ

zřetelnějších obrysu. Právo je zde určitým pomocníkem. Porušení práv dítěte je sice sankcionováno, příslušná osoba je odpovědná za své jednání, ale již samotná skutečnost, že byla práva dítěte porušena, může dítě poškodit, ohrozit princip blaha dítěte. Práva dítěte je tedy nutné nahlížet vždy v korelaci s rodinnými vztahy, kdy by se rodiče měli řídit etickými pravidly, nikoliv pouze zákonným minimem. Jistým imperativem zde může být i Úmluva, která akcentuje na právní i etické bázi, že dítě je subjektem práva, nikoli objektem práv, a jeho práva je třeba náležitým způsobem respektovat.

Práva dítěte se nedají striktně izolovat jedno od druhého tak, jak je to v případě práv spadajících do soukromoprávní sféry. Souvisí spolu, překrývají se a porušení jednoho často zasáhne i do dalších. Například pokud rodiče dítěti spoří v rámci plnění vyživovací povinnosti vůči dítěti, je otázkou, jaký právní režim budou sdílet takto naspořené finanční prostředky. Jde o výživné nebo se již jedná o majetek (jmění) dítěte, který podléhá speciální úpravě majetkoprávní ochrany a rodiče jsou při jeho správě zákonem omezeni? Nebo pokud rodič dítě řádně nevyživuje, zasahuje tím automaticky do práva dítěte na péči, a tím porušuje své povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, atd. Práva dítěte jsou tedy komplexní kategorií, na jejímž vrcholu stojí princip blaha dítěte, který práva dítěte svou podstatou determinuje.

Vzhledem k tomu, že na ochraně práv dítěte je veřejný zájem, kromě rodičů zasahuje do této sféry i stát. Ač se svou podstatou pohybujeme na poli soukromého práva, často se zde objevuje aspekt veřejnoprávní. Na státu pak leží odpovědnost, aby našel tu správnou míru vstupu do soukromoprávní oblasti. Za tímto účelem musí stát disponovat dostatečně určitým právním rámcem, který bude jednak dostatečně zajišťovat autonomii rodiny v rámci práva soukromého, tak zajišťovat práva dítěte na hranici práva soukromého a veřejného. Bude zajímavé sledovat, jakým způsobem se s tímto úkolem vypořádá v současné době připravovaný kodex soukromého práva.

## 5 Seznam použitých zdrojů

### Literatura

Radvanová, S., Zuklínová, M.: *Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999

Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *České rodinné právo*. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk. 2. vydání. Brno, 2001.

Holub M., Nová H. in: *Zákon o rodině. Komentář*. Linde Praha. 6. vydání, 2004.

Hrušáková, M.: *Dítě, rodina, stát*. Brno, 1993

Nová, H., Těžká, O.: *Vyživovací povinnost*. Praha, 2003

Pavliček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z. in: *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl*. Praha: Linde, 1995

Radimský, J. – Radvanová, S., a kol.: *Zákon o rodině. Komentář*.

Gerloch, A.: *Teorie práva*. 2. rozšířené vydání. Dobrá voda, 2001

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Národní zpráva o rodině*. Praha, 2004

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Národní koncepce rodinné politiky*. Praha, 2004

Sedláček, J.: *Rodinné právo*. 1934

Svoboda, E.: *Rodinné právo*. 1946

Radvanová, S.: *O rodině, manželství a dětech*. Praha, 1978

Dworkin, R. M.: *Když se práva berou vážně*. OIKOYMENH. Praha 2001.

Clark, R. C.: *Teorie firmy*. Victoria Publishing, 1992

Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: *Římské právo*. 2. vydání C. H. Beck, Praha 1995

Winterová, A. a kol.: *Civilní právo procesní*. Praha: Linde Praha, 1999

Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004

Jelínek, J., Sovák, S.: *Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou*. 20 aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2004

Tröster, P. a kol.: *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2002

### Články

Haderka, J.: *Aktuální otázky rodinného práva*. Právnícké sešity MÚ Brno 1993

Radvanová, S.: *Kodifikace rodinného práva*. Právní praxe 5/1995

Radvanová, S.: *Ohrožené děti – setrvalý stav*. Právní praxe 4/1994

Radvanová, S.: *Stav české rodiny a rodinného práva v současné době*. Právní praxe 2-3/1999

Radvanová, S.: *Vyživovací povinnost?* Právo a zákonnost 8/1999



Dunovský, J., Radvanová, S., Švestka, J.: *K pojetí opravdového zájmu rodiče o dítě podle zákona o rodině*. Socialistická zákonnost 3/1967

Nová, H.: *Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR*. Právo a rodina 9-10/2001

Novotná, V.: *Co je v zájmu dítěte*. Právo a rodina 9/2001

Radvanová, S.: *Výkon rodičovských práv*. Právo a rodina 4/2001

Radvanová, S., Hrušáková, M.: *Právní postavení dítěte ve státě z hlediska občanského a rodinného práva*. Sociální politika 15/1989, č. 6

Haderka, J.: *K některým problémům rozhodování o omezení rodičů ve výkonu rodičovských práv*. Socialistická zákonnost 1977

Kořínek, M.: *Příjem nezletilých dětí*. Právo a rodina 2/2004

Kořínek, M.: *Nezdanitelná částka na zletilé vyživované dítě*. Právo a rodina 11/2003

Novotná, V.: *Tři významné role orgánů sociálněprávní ochrany dětí*. Právo a rodina 11/2004

Novotná, V.: *Jaké změny přináší novela zákona o sociálněprávní ochraně dětí*. Právo a rodina 5-6/2006

Gola, P.: *Ekonomické výhody pro rodiny s dětmi v EU*. Právo a rodina 8/2006

Kovářová, D.: *Výživné mezi rodinnými příslušníky – nebývá to jednoduché*. Právo a rodina 5/2005

Mašek, D.: *Výživné pro nezletilé děti podnikatelů*. Právo a rodina 9/2004

Vocel, J.: *Peníze a dítě*. Právo a rodina 4-5/2004

Příb, J.: *Přehled sociálních dávek pro rodiny v roce 2006*. Právo a rodina 2/2006

Nová, H.: *Výživné u soukromých podnikatelů*. Právní rádce 10/1994

Vrcha, P.: *Rozhodování o výživném rodiče – podnikatele*. Právní rádce 2/2003

Novotná, V.: *Správní řízení o výchovném opatření u nezletilých dětí*. Právo a rodina 1/2004

Nová, H.: *Ochrana majetku nezletilých osob*. Právní rádce 6/1997